

AKADÉMIAI KEZIRATTÁR

Ms 1o.452

Mu 10.452

E R D É L Y I P A L

A legnagyobb
magyar könyvtáros
életküzdelme

I r t a

N y i r e ő I s t v á n

B U D A P E S T

1 9 6 3

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A születésének
századik évfordulójára
tanítványi nagy hálával

" A könyv végigkísérte egész életemet, pályámon igen sok -
 féle módon és alkalommal; gazdag változatosságban mind -
 végig és mindig társam, kenyerem, gyönyörűségem, munkám,
 vigasztalásom és hecsvágyam forrása volt. Nem tudok
 visszaemlékezni életemnek egyetlen szakaszára, mikor a
 könyv ne lett volna jóbarátom s én barátja minden jó
 könyvnek. Nem is egy, vagy több könyv tehát, hanem maga a
 fogalom, ami én reám állandó és elhatározó hatással
 volt . . . "

E szavakkal tesz őszinte vallomást Erdélyi Pál - a leg-
 nagyobb magyar könyvtáros - 1918-ban, életének hűséges kísérő-
 jéről: a könyvről. De nem kevésbé híven jelzi egész életművét
 a sírkövén olvasható ez az ige is:

" Ama nagy harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, s a
 hitet megtartottam! . . . "

Nem régen múlt annak huszonöt esztendeje, hogy Budán a
 Farkasréti-temető hantja elfedte fáradt földi részét. És nem-
 sokára lesz a százéves fordulója születésének. De az a hetven-
 két esztendő, ami 1864 és 1936 közé esik, minden magyar számára
 igen sok tanulságot rejteget. És még inkább a magyar könyvtáro-
 sok gondolkozhatnak el azon a kérdésen is, mire az itt elmon-
 dandók vetnek fényt, hogy azt a kiváló szakembert, aki könyv -
 tárgyunk terén nyilvánvalóan a legszebb eredményeket érte el,

miként lehetett az ereje teljességében munkátlanul hagyni, majd félreállítani, végül pedig csaknem egészen elfeledni?

+

Kevés ember életútját jelöli ki a születés annyira előre, mint az Erdélyi Pálét. Nagyapja - Mihály - pár holdas földjén gazdálkodott. Gondolkozni szerető független egyéniség, aki becsülettel dolgozta meg a saját szűkentermő ungmegyei földjét. Pihenő óráiban gyakran lapozgatott kedves könyvekben. Maga is írogatott bibliás-tárgyu verseket, főolvasmányának hatása alatt. De még nagyobb kedvelője volt népdalainknak és az 1814-ben született János fiában bizonyára ezzel kelthette fel a népköltészetünk iránt később oly közismertté vált lelkesedést.

A nagytehetségű Erdélyi János azonban fájdalmas-korán vesztette el benne mind a lelki, mind anyagi támaszát. Így nagy szorgalma mellett korán kellett kemény harcba szállnia az élettel. Míg a kedvezményeket nyújtó sárospataki kollégiumot elvégezhetett, kétízben szegődött el magántanítónak. De míg eközben maga szintén csak magántanuló lehetett, igyekezett a nevelés-ködés és a vizgára készüléssel mellett maradó csekély időt még jobban kihasználni. Főként az idegen nyelvek elsajátításában ért el a további tanulmányait sokban megkönnyítő szép eredményt.

A kollégium sikeres elvégzése után Erdélyi János Pesten szerzett ügyvédi kitüné diplomát. A gyakorlati jogi pályán azonban csak a megélhetését készült biztosítani. Főcélként a tudomány művelését tűzte maga elé. És mert ezt a szerencsés módon megoldott külföldi tanulmányutjai is öreghíthették, oly jeles munkása lett az esztétikai és kritikai irodalomnak, hogy már huszonöt éves korában tagjául választotta a Magyar Tudományos Akadémia, majd a Kisfaludy-Társaság is. Főként ez utóbbi helyén

érezhette magát otthon; s méginkább akkor, midőn megindíthatta népköltési emlékeink rendszeres gyűjtését, majd közlését.

1848. tavaszán a legszebb munkatervvel, de a legválságosabb időben, vette át a Nemzeti Színház igazgatóságát. Sorsunk azonban csak egy évig engedte, hogy ez oly fontos tényezőnk szellemi irányítója legyen. A változott helyzet őt is szomorú hűdosóvá tette. És ugyancsak szerencsésnek érezhette magát, mikor két évi hanyattatás után a régi alma mater, a sárospataki kollegium hívta magához. Itt előbb a filozófia professzora lett, majd az irodalomtörténetet tanította. S mert e meghívatással együttjárt a főiskolai könyvtár gondozása is, neki különösen kedves munkakörhöz jutott. És a kitűnő szervezőképessége nem csak e feladatokban vezetett szép eredményekre, hanem sokban hozzájárult ahhoz is, hogy Patak a felsőmagyarországi műveltségünk új gócpontja lehessen.

Csak e sokféle munkája feledtethette a tizennégy éve szenvedett ama fájdalmas veszteségét, mely őt ifjú felesége, Vahot Nelly, halálával érte, kit egyévi házasság után, kislányával együtt kellett Pesten eltemetnie. Akkor jutott itt boldogabb otthonhoz, mikor a komárommegyei származású Csorba Ilona lett megértő párja, majd gyönyörködhetett gyermekeikben is.

Ezek közt hatodiknak született Pál 1864. február 12.-én, Sárospatakon. Az apjától örökölt nagy tehetséggel, meg szerető irányítása mellett, bizonyára sokkal simább és jóval egyenesebb úton haladhatott volna közös céljuk felé, ha Erdélyi Jánost munkaerejének teljességében, és számos szép feladatának megoldása előtt, már 1868-ban nem ragadja el a végzet családja, meg a magyar tudósvilág köréből. Ezzel olyan csapás érte a még csak négy éves gyermeket, melynek súlyát az évek múltával is mind -

jobban érezhette. Am ha azt az apai irányítást nélkülöznie kellett, az édesanya nagy szeretete mégis átsegítette sok nehézségen. Tőle - valamint anyai nagyanyjától Csakács Imréné, Csépy Katalintól - szintén csak jót tanulhatott. Köztük talán a nagy rendszeret és az igen józan gyakorlati érzéket, a mély elméleti tudás mellé.

Az apátlanná vált kis család Patakról Komárom-megyébe, Felső-Gellére költözött át, hol a nagymamának gazdasága volt. Az élénk fiút hatéves korában itt újabb baj érte. Fajtásaival úgrándozva egy nagy szalmakazal tetejéről olyan szerencsétlenül zuhant le, hogy lába eltört. A távolról hívott orvos csak későn, s akkor is oly hibásan köthette be sérülését, hogy a csont rozszul forrt össze. - Erdélyi Pál nagy akaratereje azonban győzni tudott a magasabb talppal kiegyenlített e nem nagy testi hátrányn. Mindvégig fűrgemozgasu maradt, szivesen táncolt, igen jól tenniszezett. Kitűnt a tekézésben, az úzásban, evezésben, vitorlázásban, sőt a vívásban is.

Az elemi iskola elvégzése után tanulmányait Komáromban, a bencések algimnáziumában folytatta. Majd a négy felső osztály végzésére a budai II. kerületi főgimnáziumba jött át. Hogy tudása és műveltsége mennyit fejlődött e jeles iskolákban, azt leghívebben a 16 éves korában kezdett naplójából olvashatjuk ki, mit e egyik lelkes tanárának buzdítására kezdett írni. A megmaradt kötetek elsőjében figyelemreméltó az a vallomása, hogy "a naplóírás becsét és fontosságát" mily nagy mértékben belátta. Majd később egy másik helyen így egészíti ki ez irányu gondolatait: "Folytatom, hogy bármilyen körülmények közé kerüljek is, belőle vígasztalást és könnyebbülést szerezhessenek.

Az 1882. júniusában legszebb eredménnyel letett érettségi-

vizega jutalmaként édesanyja lehetővé tette, hogy Felső-Magyarországon kisebb utat tehessen. Rokonlátogatásai során főként Sáros-megyét járta be. Felkapaszkodott a sárosi Rákóczi-vár romjaihoz és az itt fakadt érzelmekről, majd a másutt is látottakról, valamint a többi felvidéki táj szépségéről, meg a kedves társasélettükről nagyon lelkesen számolt be naplójában.

Szeptember elején azonban újra Pesten van. Sietett továbbtanulni. "Öröm- írta naplójában korán kicsillanó életbölcsességgel - ha ugyan örömnak lehet ezt nevezni, hogy kiszabadulok a gimnáziumból és kilépek a nagyvilágba, melyben annyi sok olyan hely is van, amin az ember elbukhatik." - Egy barátjával az egyetem közelében keresnek szerény szobát és kosztot, mert a hazáról elég szűken érkező haviköltséggel takarékosan kellett élnie.

Hajlamának megfelelően a bölcséleti karra iratkozott. A magyar-latin szakot választotta. Tanárai - köztük Gyulai Pál, Greguss Ágost, és Lubrich Ágost édesapjának is kortársai, barátai, P. Thewrewk Emil, majd Beöthy Zeolt pedig nagy tisztelői voltak, akik a kellemes modoru és csinos ifjút szeretettel fogadták. ~~És~~ az előlegzett bizalmuk hamarosan becsüléssé vált, amikor kitűnt, hogy azt nem pazarolják érdeemtelenre.

Napról-napra szorgalmasan hallgatta az előadásokat. Mindig az elsők között kollokvált. És mert már gimnázista korában jó gyorsíró lett, az órákon olyan pontos jegyzeteket tudott készíteni, miknek sokszorosítása némi jövedelmet is hozott.

Az egyetemi órák azonban csak egy részét töltötték be elfoglaltságának. Így idejét ugyancsak gondosan kellett beosztania, hogy minél többre teljék belőle. Az irodalmi és nyelvészeti tanulmányokkal kapcsolatban sok kötelező olvasmánya volt, s ezek számát szívesen szaporította, hosszú órákat töltvén a három

nagy könyvtárban. Mivel már a gimnáziumban szépen csellózott, továbbképzésre beiratkozott a Nemzeti Zenedébe és volt rá gondja, hogy az otthoni gyakorlást lehetőleg el ne hanyagolja. Különösen sokat foglalkozott a nehezebb zeneművek hibátlan betanulásával. Akarata első sorban önmagával szemben volt erős. Így mindeniket addig próbálta, míg meg volt velük elégedve. Jó tenorhangjával hasznos tagja lett az énekkarnak. Gyakran látogatta a hangversenyeket és a Nemzeti Színházat. Nem mulasztotta el az irodalmi és akadémiai fontosabb előadások meghallgatását. Szívesen látott vendége volt jó néhány családnak. Barátaival gyakran tett kirándulásokat a környéken. Ügyesen festegedett. És hogy mennyire tudott gyönyörködni az igazi szépben, az többhelyt is kitűnik naplójából, mert nem mulasztotta el, hogy a látott, hallott és tapasztalt dolgokról a saját okulására híven beszámoljon, *önmagának.*

E sokféle foglalkozás már korán annyira igénybe vette minden percét, hogy naplója már a célszerű időbeosztás tekintetében is hasznos tanítója lehetne minden fiatalnak. De nem kevésbé tiszteletreméltó az abból kisugárzó lelkesége, hiszen mindenért rajongani tudott, ami igazán szép, jó és magyar.

Az első egyetemi félév elteltével mintegy zárazámadásként ezekről így számolt be naplójában 1882. végén: "Dolgoztam rendszeresen és kitartóan az egész esztendőben. Szórakozást nem kerestem, csak a nemes élvezetekben. Pártoltam erőmtől kitelő módon a tudományt és a művészeteket. Így éltem. - És nem hiszem, hogy hasztalan nevezem magamat egy évvel idősebbnek!"

Pedig már ez az év is két nagy szomorúságot hozott számára. Október 23.-án Arany János halálhírére jajdult fel. Az erre vonatkozó bejegyzést naplójában félbe is hagyta, hogy később talán megbékéltebb hangulatban fejezheti be. Másnap újra ír arról, hogy e

veszteségünk mennyire lesújtotta. Egy órával áldozott nagy költőnk emlékének, majd gyalog haladt koporsója után az Akadémiától a Ke-repesi-temetőig vivő hosszú uton. - Két hónappal később ugyanígy egyik legkedvesebb tanárát, Greguss Ágostot siratta meg, kinek szép előadásai oly nagy hatással voltak rá.

Az otthon töltött karácsony után az éppoly lelkesen, mint szerencsésen kezdett munkákhoz egymás után gyűltek az újabbak. Annál inkább, mert a hivatásával járók mellé szívesen vállalt olyan másokat is, amikre társai nem gondoltak, vagy amiket nem mertek vállalni. Megszervezte az egyetemen a Komáromiak-Körét. Egyfelől azért látta ezt szükségesnek, hogy minden fakultásról összehozza az ugyanegy helyről származottakat, másfelől a szegényebb társainak kívánt némi anyagi segítséget juttatni a közösen rendezendő irodalmi-művészeti összejövetelek bevételeiből. E szívesen fogadott megmozdulás még jövedelmezőbbé vált azért, hogy Komáromban is sorra kerültek e műsoros-táncos alkalmak. És mert ezeken hamar kitűnt, hogy Erdélyi Pál nemcsak tapintatos ügyvezető-titkár és jó tollú sajtótájékoztató, hanem ügyes táncrendező is, ki nem hátrál meg a feladatok előtt, ezek nehezebbje itt is, ott is egyre az ő vállát terhelte. - Nem kevésbé gondos előkészítéssel segített emelni a márciusi meg egyéb egyetemi ünnepek, bölcsész-matinék színvonalát. Az ismerős családok fiataljait arra buzdította, hogy összejöveteleiket üres társalgás helyett irodalmi délutánokká nemesítsék. Ezért a hasonló gondolkozású fiatal lányok is szívesen vették társaságát. Pedig nem volt ám könnyen-barátkozó. Ezt ebben pár családás korán tette még óvatosabbá. Viszont tisztelettel közeledett az olyan idősebbekhez is, akiktől csak jót tanulhatott. Főként ha siratott édesapjáról hallott tőlük. Szilágyi Sándor - történetírásunk jeles szervezője - a hozzá

írott későbbi leveleiben mint "Öreg barátja" írja alá magát. - Kortársai közül a komáromi iskolatársak mellé, - kik közül főként a jogásznak ment Térfy Gyula és Rose Henrik ragaszkodott hozzá mindhalálig - előbb a budai gimnáziumban, majd az egyetemen, mind több későbbi jelesünk került. ^{barátként.} A neki legkedvesebbek sorából elég ha legifj. Szász Károly, Koronghi Lippich Elek, Kereszty István, Sebestyén Gyula, Kőrösfői Kriech Aladár, Malonyay Dezső, Pósta Béla, Borovszky Samu, Szádeczky Gyula, Takáts Sándor, Váczy János, Lukács György /a későbbi miniszter/, Zlinszky Aladár, Zolnai Gyula, Solyomossy Sándor, meg Schönherr Gyula nevét említem. Mind olyanokét, akik tehetségükkel hamarosan széles körben váltak ismertekké. És a velük való barátságát legtöbbször a későbbi közös munka is erősítette.

A közállapotokkal gyakran elégedetlenkedett. Solyomossy Sándor egyik levele említi, hogy már 1885-ben ostromozta kulturpolitikánk hibáit a Komáromi Lapok-ban megjelent cikksorozatában, és mielőbbi reformokat sürgetett.

Am, hogy ez éppoly tartalmas, mint mozgalmas élet mellett se érezte még teljesnek a munkásságát, ezt naplójában sem felejtí el hangoztatni. - Ez adta kezébe a szépirodalmi tollat is, hogy gondolatait a költészet terén szintén szóhoz juttassa. Mikor a "Decsi Zsófi" című balladáját elég jónak vélte ahhoz, hogy Gyulainak is megmutassa, dicséretet kapott tőle. És ezt a biztatást, hogy az ajánlott javítások után olvassa fel a bölcsészek legközelebbi matinéjén. Szerénysége miatt azonban e feladatot egyik barátjára bízta, bár ő szívesen tolmácsolta a mások hasonló műveit a nyilvános, vagy a családi összejövetelek alkalmával. A poétikai műfajokból ugyan inkább a lírát érezte az egyéniségéhez illőnek, mégis sokat várt a "Rózsa" cí-

mű színművétől. - Ennek sorsáról azonban nem találtam feljegyzést. Talán megsemmisítette, több más szépirodalmi próbálkozásával együtt, mikor úgy érezte, hogy mégsem olyan értékűek, aminőket nagyon szigorú kritikájával önmagától elvárt.

Tanulmányai során különös gonddal írta meg szemináriumi dolgozatait. Előbb stílusgyakorlatnak, majd inkább lépcsőnek tekintette őket a későbbre tervezett nagyobb tudományos közlésekhez. Öröme telt abban, hogy professzorai mindig meg voltak velük elégedve. - Gyulait a lakásán is többször felkereste, mert ő készült sajtó alá készíteni Erdélyi János hátrahagyott iratait. Ebben 1883-tól kezdve természetesen a legszívesebben segített, de Gyulai - nagy elfoglaltsága miatt - közülök csak Boileau-nak "A költészetéről" című tankölteménye szép fordítását adhatta ki. Így később, 1886-1901.közt, már órá háruilt az utóbb megjelent négy kötetről való gondoskodás.

Apja írásainak rendezgetése közben főként a népköltészetre vonatkozó tanulmányokat olvasta nagy érdeklődéssel. Igyekezett az ezekkel kapcsolatos gazdag adatgyűjtést is továbbzapóritani. Szorgalmasan és különös kedvvel hallgatta az egyetemen atyai barátja: Szász Károly püspök, magántanári előadásait a világirodalom nagy époszairól. Szászéknál - a talán legjobb barátja szüleinél - egyébként is mindig otthon érezhette magát. És a meghitt beszélgetések során többször kerültek szóba mindazon hiányosságok, amik miatt sem a Nemzeti Múzeum, sem ennek könyvtára nem töltheti be azt a nagy feladatát, amiért alapították. És hogy a Könyvtárat illetően miért nem kerültek megvalósításra azok a javaslatok, miket képviselő korában éppen Szász Károly sürgetett!

Könyvtáraink nagy hiányosságait Erdélyi Pál azonban még jobban ismerhette a saját tapasztalataiból. Szorgalmas látogató-

ja és kölcsönzője volt mindhárom nagy pesti könyvtárnak. Szoros kapcsolatot épített ki az ottani szakemberekkel. Nagy könyvszeretetét azonban mindez nem elégítette ki. Csekély zsebpénzét úgy osztotta be, hogy jusson belőle könyvvásárlásokra is. Naplójában mindig gondosan értékelte az áttanulmányozott műveket.

Érthető, hogy a sokszor késő éjbe nyúló túlsok olvasás hamarosan megerőltette szemét. De a kényszerű pihentetés során se maradt ám tétlen. Főként a csellózást gyakorolta erősebben és ezzel annyira vitte, hogy rövidesen zene tanítónak kérték fel. Így e révén is szaporíthatta azt a jövedelmét, mit a lapoknak adott apró közlései révén szerzett. Még a gyorsírási tankönyvvel, amit a Stolze-Fenyvesi-féle rendszerről adott ki, a amelynek alapján 1883-ban gyorsírótanári képesítést is nyert. - Gyakori látogatója volt a Nemzeti Színház előadásainak. Az itteni élményei közt - naplója tanulása szerint - rendkívül hatással volt rá "Az ember tragédiája" színrehozása. A java hangversenyeket szintén szívesen hallgatta. És ez alkalmak értékelését már korán oly helyes irányban fejlesztette, hogy később a nagy lapok színházi-zenei rovatainál is igazságos kritikus lehetett.

Egyetemi éveinek további szakaszát itt nincs terünk részletezni. A naplóírást egyébként is - a teendőinek túlságos felhalmozódása, vagy szemkímélés miatt - 1883. november végén sajnos félbeszakította, és nem kezdte újra. Eredményei azonban arra vallanak, hogy ¹⁸⁸⁶ se tévesztette szem elől a "nulla dies sine linea" elvét, valamint az előre kigondolt munkaterv pontos betartását. Ez életszakaszának tanulmányait idővesztés nélkül ezért fejezhette be legjobb eredménnyel letett vizsgákkal. És nem kevésbé hasznosan a szorgalmas nyelvtanulással. Ennek köszönhette nagy jártasságát az óklasszikus, valamint a

német, francia, angol és olasz nyelvben. Az angolt Balogh Elemér barátjával, - ki később felvidéki református püspök lett - gyakorolta tüzetesen.

A tanulmányidők közti szünetnapokat rendszerint otthon töltve tevékeny részt vett a Komáromi Történeti és Régészeti Egylet alapításában s abban a gyűjtőmunkában, mely 1886. után a szépen fejlődő ottani múzeumot és könyvtárat hozta létre. A vármegye tulajdonába került Kalteár-könyvtár anyagáról szóló tanulmányát a M. Könyveszemle 1886. évi folyama közölte.

II.

Erdélyi Pált 1887. tavaszán avatták a bölcsészeti doktorává. Majd kevéssel utóbb megkapta középiskolai-tanári oklevelét is. De már egy évvel előbb döntenie kellett abban, hogy az édesapjától örökölt csaknem egyformán erős két érdeklődése közül az akkoriban jobb fizetést biztosító tanári, vagy a szegénység-gel határos könyvtárosi-tudósi pályát választja-e. És mert habozás nélkül ez utóbbin indult el, már 1886. július elsején - nyomban az egyetemi abszolutorium megszerzése után - korábbi kérésére megkezdhette szolgálatát a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. Előbb ingyenesen, majd szerény napidíjasként.

Abban, hogy így döntött - említett adottságain kívül - bizonyára komoly része volt annak, hogy a szintén komáromi színy-nyei József, ki nemcsak ^{bio} bibliográfusnak volt nagy, de úttörő érdemei vannak más könyvtártudományi téren is, már korán szívesen foglalkozott vele. Becses tanácsait hallgatva, majd meg az egyetemi dolgozatainak és doktori értekezésének írása közben, /mikor a 16.-17. századi historiás énekeinket tanulmányozta/, egyre nagyobb kedve támadt, hogy nemzeti kincseink őrizői közé állhasson. Ez időben került szorosabb kapcsolatba a Múzeumban Ceontosai Jánossal is - a kéziratok és könyvritkaságok tárának vezetőjével - aki oly eredményesen fáradozott a Corvina-kutatás, valamint a kodexkincseink összegyűjtése terén. Mailáth Béla, a Könyvtár ve-

zetője, szintén szívesen segítette nagy történelmi tudásával őt abban, hogy disszertációja minél jobban sikerüljön. Majd mikor e munkája közben képességeit jobban megismerték, a maguk részéről is egyengették útját intézetük státusa felé, hogy ennek nagyon szűk volta olyan munkatárssal bővüljön, akitől sokat várhat a jövő.

De bár e tekintetben igazán nem hiányzott a jóakarát, a Nemzeti Múzeum akkori siralmas anyagi körülményei nem engedték sem a kellő létszám szaporitást, sem a nagyvonalú fejlesztést. Ezt szinte akadályozták ezt abban az időben, mikor a gyűjtőmunka aránylag könnyű lett volna! Így a kellő javadalom és megfelelő személyzet hiányában - mellyért kellő eréllyel a Múzeum vezetősége évtizedeken át nem tudott, vagy nem mert harcolni - a sok más haj közt azt is tűrni kellett, hogy kultúránk nagy kárára sok derék fiatal tudósnk volt kénytelen letenni ama vágyáról, hogy itt helyezkedhessék el, vagy ha idekerült, egy idő múlva itt hagyja helyét és másutt keresen megélhetést. - Erdélyi Pál azonban szokott szívósságával e kedvezőtlen körülmények közt is hitt a jövőben. És kitartott ez új munkakörében, noha három diplomával, és a mind nagyobb szakirodalmi munkássága mellett, három évig kellett várnia, hogy huszonöt éves korában /1889/ napidíjából könyvtári-gyakornoki tisztségre emelkedhessék, mely rangját viszont négy évig kellett élveznie!

Ezt a sokadmagával szenvedett, majd egyre hangosabban és a sajtóban is szellőztetett mostohaaságot, - véleménye szerint - csak az tette elviselhetőbbé, hogy a fővárosban és a leginkább kedvére való munkahelyen, jeles tudósok körében dolgozhatott. Ide kötötte kedves baráti köre is. Ekkor írta szép életrajzát Pály Andrásról. Belső munkatárca volt a Vadnay Károly szerkesz-

tésében igen népszerűvé vált Fővárosi Lapoknak, meg a Hazánknak, melynek irodalmi és színházi rovatát vezette. Ez utóbbi munkája során sok rokonlelkű jóbarátot talált a szépirodalom jelesei közt is. Vargha Gyulával később rokoni kapcsolatra került. Szabolcska Mihályt, genfi teológus korában, elsőnek ő köszöntötte lelkeshangu verseiért. Csekély fizetésének kiegészítésére szorgalmasan kellett irogatnia a napilapokba. Dolgozatainak javát azonban a Magyar Könyvszemle, a Századok, az Erdélyi Múzeum, az Irodalom-történeti-Közlemények és a Vasárnapi-Újság közölte. - És mind-e munkáját attól kezdve még boldogabban végezte, mikor 26-éves korában megházasodott. Gondosan kiválasztott párja: Péntek Rózsika nemcsak a közös otthonukat tette egyre szebbé és melegebbé, de egy év teltével kis lánykával is megörvendezettette.

Am sorsunk kiszámíthatatlan. Most nála kezdtek ismétlődni az édesapja életét annyiszor megkeserítő fordulatok. 1892-ben előbb ifjú feleségét, majd gyermekét kellett elveszítenie! - Mindkettőjük járványos betegség áldozata lett.

E kettős fájdalom nagy lelki megrázkódtatását csaknem ugyanezidőben egy titokzatos hivatali ügy izgalmai is erősen hatványozták!

A Múzeumi-Könyvtár főértékei közül érthetetlenül és egymás után tűntek el olyan kincsek, amiknek hollétéről a tisztviselők nem tudtak számot adni! - E hiány legközelebbéről természetesen a kéziratok és könyvritkaságok gyűjteményének őrét, Csontos Jánost érintették kínosan. Majd Mailáth Bélát is: a Könyvtár vezetőjét. A házi nyomozás mindent megtett a kallódó értékek felkutatására, de sajnos eredménytelenül. Majd mikor a hiányt titkolni már nem lehetett, és megindult a titkolódzások után a hivatalos számonkérés, kitűnt, hogy az állományból 28

kódex /köztük a Galeotti/ továbbá egész sor régi magyar nyomtatvány és unikum / a Tháróczi-krónika brünni kiadása, Heltei Hálója stb./ hiányzik!

A vizsgálat szomorú következményeként - bár az eltulajdonítás vádja helyett csak a gondatlanságával terheltén - Csonto -
sit, aki a könyvtárvezető helyettese ^{és a M. Tud. Akadémia tagja} is volt, nyomban felfüggesztették állásától. Majd oly szégyenletesen tették ki a Múzeumból, hogy csak különös kegyelemből lett később ideglenes napidíjas a budapesti Tankerületi Főigazgatóság hivatalában. És kevéssel később - a további eljárás során - kényszernyugdíjazták Mailáth Béla könyvtárórt is, a Könyvtár vezetőjét.

x Ekkoriban ugyanis még nem járt ki az igazgatói cím a Könyvtár vezetőjének. Csak a Nemzeti-Múzeum egészének volt igazgatója.

Ezek után a Miniszterium utasítására némi személyi változás következett. A Könyvtár élére - most már igazgatói címmel - Fejérváry László egyetemi tanár, palaeográfus, a levéltári osztály korábbi őre került. Egyben ő lett ez osztály és a többi különgyűjtemény személyzetének irányítója is, mert a levéltár vezetését - helyette - Schönher Gyulára bízták. Csontos János munkakörét viszont Erdélyi Pál örökölte. Egy ideig még továbbra is gyakornoki minőségben, majd 1893-tól mint őrségéd/ assistens/, 50 ft havi fizetéssel. a vele egyidős Schönhernek kedvezőbben számították a szolgálatát, mert már másodéves jogász korában bekerült napidíjasnak a Könyvtárhoz; és mert ügyét többen is karolták fel, többszöri sürgetés után ugyanez évben önálló hatáskörű levéltárnökká lépett elő. Erdélyi azonban további hét esztendőig maradt segédőr s e rangban fizetése csak lassan emelkedett, noha szakirodalmi munkásságával nem maradt el jóbarátja,

Schönherré mögött.*

* Az őr, segédőr és őrsegéd elnevezésű semmitmondó rangjelölések is bécsi mintára lettek nálunk használatosak. - Egyben sok félreértés okozói.

Ennek a meglepően lassú előmenetelnek okát részben abban kell látnunk, hogy az említett "át szervezés" során - mely azonban a várakozások ellenére és a régóta szükséges tárgyi javítások helyett csak ^{elégtelen} személyi lett! - a Könyvtár tisztviselőit az alapítási jog alapján megelőzhatték a széchényi-család kinevezettjei! Így került az itt már régen dolgozók elé, és a nyomtatványi-osztály élére Kollányi Ferenc egyháztörténész róm. kath. plébános. De bizonyára éppenannyira közrejátszott ez ügyben az, hogy a Csontosi-ügy hullámai később se simultak el egészen. Arról természetesen szó sem volt, hogy Erdélyi Pált is hibáztassák a hiányokért. Hancsa új főnöke mégse látta szívesen, hogy a két rivális nyilvánvaló párharcban a vizsgálat során ő a Csontosi pártján volt; hogy az értékek eltűnésének főokát a kellőképpen nem zárható szekrények hiányában látta, hiszen a takarítási órákban a gyűjtemények nem lehetnek tisztviselői felügyelet alatt; hogy a szorongató helyszűke miatt azt kénytelenek nem egyszer átrakni; végül, hogy a hátrányos helyzetet a személyzet elégtelensége is fokozza, mert emiatt nem lehet elég gyors az új szerzemények feldolgozása sem.

Mind ezek jogos megállapítását az igazság védelmében Erdélyi Pál éppúgy nem hallgatta el, amint nem tette azt hasonló esetben és annak idején édesapja se, aki keményszavú őszinteséssel szintén szerzett magának ellenségeket.

Erdélyi Pál meg volt győződve arról, hogy ez ügyben - mely már a képviselőházat is foglalkoztatta - nem a hibázta -

tottak az igazi vétkesek, hanem az egyelőre még ismeretlen mások,
De végül is hallgatnia kellett. És a közvéleménynek szintén úgy
kellett tudomásul vennie ez ügy hivatalos lezárását, amint arról
Fejérfataky a Könyvtár 1892/93. évi jelentésében - ama Magyar Könyv-
szemle hasábjain, melyet korábban éppen Csontos János szerkesztett -
csak rövid említést tett. ^{így is} x

x Lapunk ugyanis - mely a történetek miatt a múlttal mi-
nél feltűnőbbben s külsőleg is szakítva " új folyamat "
kezdett, új szerkesztővel - mindössze ezeket tartotta
szükségesnek közölni: " . . . az említett rendellenessé-
gek Mailáth Béla könyvtárörnek és Csontos János segédör-
nek a hivatalukból való elmozdítását vonták maguk után.
Egyezzersmint szükségesé tették a könyvtári szervezet meg-
változtatását" - Más helyeken azonban több szó is esett
a történetekről, amelyek némelyek bukását, másoknak pedig
az emelkedését vonták maguk után. Még 1910-ben is így ol-
vashatunk róla a "Schönherr Gyula dr. emlékezete" című
életrajz-kötetben, mely a 15 évvel később elhalt e jeles
történetírónk előbb említett a régóta esedékes előlépé-
si alkalmát azzal indokolta meg, hogy "a Nemzeti Múzeumot
érintő bűnös visszaélés némely tekintélyes tisztviselő -
nek gyöngesége, sőt kihágása folytán ürességet terem-
tett . . . "

Hogy Erdélyi Pál mennyire helyesen ítélte meg a két ru-
túl elmozdított tudós akadémikus ügyét, az sajnos csak huszon-
két évvel később derült ki! - Ekkor kerültek elő az egyik - s
időközben tiszteességgel nyugdíjba vonult I.o. altiszt halála u-
tán a lakásának padlásáról, két ott rejtgetett ruhakosárban, de
szerencsére hiánytalanul, a Könyvtár értékei!

Erről az éppoly örvendetes, mint meglepő fordulatról Fejérpataky könyvtárigazgató ismét csak ily egészen rövid tájékoztatást látott szükségesnek adni a Könyvtár 1913-évi jelentésében.*

*MKszemle.1914:197.

Egy szerencsés véletlen évtizedek óta elveszettnek hitt becses anyag hirtokába juttatta ismét a Könyvtárat. *lőkerültek olyan ritkaságok, melyket a Könyvtár évtizedek óta nyilvánartott, s amelyek most ismét elfoglalták régi helyüket."

Az értékek tehát megkerültek. De a bűn tettesét már nem lehetett felelősségre vonni. Mindvégig oly különösen becsületeseimert altisztje volt ez a Könyvtárnak, aki az új igazgató teljes bizalmát is élvezte. Tettét - ha bonyolultabb más cselekmény nem rejlett emögött - legalább is olyan aljas hosszúvágú irányíthatta, mellyel /ma már ismeretlen okból/ osztályának vezetőjét - Csontos Jánost - akarta helyéből kibuktatva lehetetlenné tenni. És ez teljes mértékben sikerült is!

Annak viszont hiában keressük nyomát, úgy a Magyar Könyvszemlében, mint a más egykoru, vagy későbbi hivatalos közlésekben, hogy a Könyvtár vezetősége legalább rehabilitálni igyekezett volna e szégyenletesen meghúrcolt tudósunkat - aki még 1918-ban is élt.**

** Az érdemes Mailáth Béla már 1900-ban meghalt vidéki elvonúltságában.

Sebestyén Gyula - ki e kritikus években szintén a múzeumi kézirattárban dolgozott Csontos mellett - ezt nem is hagyhatta szó nélkül. Az igazság védelmére 1921-ben kinyomatott röpiratában vetett újabb fényt e szomorú ügyre és arra kérte akadémikus társait, hogy legalább utólag szolgáltassanak igazságot Csontosinak. Megállapítása szerint ennek kötelessége első sorban Fejérpa-

taky Lászlóra hárult. És hogy mégse tette meg, az legalább is sajnálatos . . . x

x E kincs ügy részleteit Sebestyén Gyula 1921. április 8-án "Bizalmas okmány. Kézirat gyanánt." - címmel a M. Tudományos Akadémia elnöksége és tagjai számára kinyomatott és ezekhez zárt borítékban el is juttatott kis példányszámu röpirata bővebben ismertette. Hangsúlyozta benne, hogy a kincsek előkerülésének idején az öreg Csontosit nyomban méltányos ünnepléssel kellett volna rehabilitálni. Hibáztatta ennek elmaradását és legalább utólagosan sürgette. - Az Ugyben azonban érthetetlen módon mi se történt. Ezért Supka Géza, a Literatura szerkeztője[?] kihez később csaknem véletlenül került példány e röpiratról, mert a többinek hamarosan nyomuk veszett és hiába keressük nagy könyvtárainkban is! - tízenegy évvel később lapjában újra fölvetette a rehabilitálás becsülethelien szükséges voltát. Ez a közlemény "Igazságot Csontos Jánosnak!" címmel öszegezi, hogy tudományos világunk mennyit köszönhet ez értetlenül elítélt - sőt nagy káranokra el is hallgatott - magyar tudósnek az irodalomtörténet, a könyvtártudomány és az Orsz. Széchényi-Könyvtár szempontjából. Hibáztatja, hogy Sebestyén Gyulának e közérdekű beadványát nem követték megnyugtató intézkedések. Végül ennek tartalmát ismertetve kiegészíti az egyéni megállapításaival is. "Miatán a könyvnek csakugyan nyomuk veszett, szegény Csontos nem tudta magát igazolni és néma szenvedéssel tűrte a fejére zúdult gyanút. Nékem azonban néhai Hampel József, a Régiségtár igazgatója, nem egy ízben hangsúlyozta, hogy Csontosival a legvilágosabb Justizmord történt. Csontos

ártatlan, s egy elkövetkező nemzedéknek lesz a hivatása, hogy ennek a szerencsétlen embernek a jóhírét rehabilitálja." /Literatura, 1932:710-12/

Mivel Erdélyi Pál az előbbieken részletezett szomorú események okát főként a múzeumi szervezet hiányosságaiban látta, joggal bántotta, hogy a "könyvtári szervezetnek" az 1892/3. évi jelentésben kilátásba helyezett "megváltoztatása" lényegében nem történt meg. Nyomasztóan hatott lelkére ama megfigyelés is, hogy legelső közgyűjteményünk emiatt, illetve az elhelyezési, személyzeti és javadalmasági hátrányai következtében, mennyire elmarad a feléje tornyosuló feladatok teljesítésében. Hogy a személyzetnek javarésze nem könyvtártudományi képzettségű szakember, aki a hetvenes években oly lelkesen megindította e szaktudományunkat kellőképpen továbbfejleszthetné, hanem ^{vagy} olyan más szakok tudósa, aki félidejével ~~vagy~~ ~~már~~ külső szolgálatot lát el, vagy az itteni munkaidejének egy részében foglalkozik megengedetten olyan feladattal, mely őt mielőbb a hasonlíthatatlanul függetlenebb és sokkal jobban díjazott egyetemi katedrára juttathatja. Végül, hogy az aránytalanul kevés státushely egy részét is sajnálatosan veszi el az idevaló érdemesebbek elől a nem kevés véletlenül idevetődött, vagy iderakott olyan könyvtári alkalmazott, aki más szaktudomány iránt se érdeklődve, csak ünt hivatalos tehernek tekinti az itteni szolgálatot, hiszen a magyar könyvtárosok szakképzéséről, vagy továbbképzéséről sincsen gondoskodás!

E kedvezőtlen tapasztalatok hírták arra Erdélyi Pált, hogy egyre hangosabban sürgeesse mind e hiányok fokozatos kiküszöbölését, és elsősorban maga foglalkozzék alaposabban a könyvtári ügy szervezési és építési kérdéseivel, háttérbe szorítva iroda-

lomtörténeti tanulmányait. Ezért 1894. nyarán külföldi tanulmány-
utrá indult, melyen elsőnek Bécs, München, Drezda, Halle, Lipcse,
Berlin és Hamburg nagy könyvtárait kereste fel.

1895-ben - miközben a maga részéről is alaposan kivette
részét az Ezredéves Kiállítás irodalom, és könyvtörténeti anyagá-
nak előkészítéséből - újabb fájdalmas veszteség érte. Meghalt é-
desanyja, kinek szerető gondoskodása életkezdésének oly sok ne-
hézségén segítette át. Talán e gyász is siettette az így magát
nagyon elhagyatottnak érző fiatal tudósunk újabb házasságát. Ba-
rátjának, özász Károlynak sógornője, a szép Bibó Vilma lett most
lelkitársa.

Mikor a millenáris ünnepséggel kapcsolatos sokféle munká-
ja véget ért, 1896. augusztusában ismét és most már hosszabb kül-
földi tanulmányútra indult. Ez alkalommal Németországban át Ang-
liába ment. Célja kettős volt. Egyrészt könyvtárszervezési és
ügymeneti kérdésekkel kívánt foglalkozni, másrészt az angol köz-
gyűjtemények/magyar vonatkozása anyagát megismerni. Az előbbieknél
az angol-amerikai közművelődési könyvtárak sokatígérő új
módszereinek gyakorlati alkalmazása, valamint a British Museum
Librarynek, e legnagyobb muzeális könyvtárnak sajátos ügymene-
te érdekelte. A másik feladatkörében főként az Angliába került
corvinkódexek, valamint "régi magyar nyelvelmékek és unikumok
felkutatására törekedett.

Szakadatlan munkával egyfolytában tíz hónapot töltött
kinn. Az ideszármazott Kropf Lajos mérnök - ki jeles történet-
kutatónk is volt és bejáratos a legfontosabb angol közgyűjtemé-
nyekbe - már az első napokban bemutatatta Erdélyit ezek vezető
tudósainak. De az igazi rokonszenvet mégis a saját vonzó egyé-
niségével, valamint a szakmai és nyelvtudásával vívta ki magá-

nek. Ez könnyítette meg számára, hogy az új ismerősök egy részével baráti kapcsolatot is teremthessen. Így vált rövidesen olyan szívesen látott vendéggé, hogy mikor értékes munkáját megismerték, hazaindulása előtt a budapestinél sokkal jobban díjazott állást ajánlottak fel a British Museum Library-ben, ha átjönne angol állampolgárnak. Az a feladat hárult volna^{if} rá, hogy e Könyvtár nyomtatványi-osztályának a magyar, illetve délkelet-európai részét gondozza és fejlessze ki. - Erdélyi azonban köszönettel tért ki e megtisztelő meghívás elől. Hogyan tudott volna elszakadni hazájától, mikor létének minden szála ide kötötte? Hiszen külföldre is csak azért kívánczolt időnként, hogy a kinn szerzendő új tapasztalatokat mind a magyarság javára hasznosíthassa. - De mégis bántotta, hogy maga helyett nem tudott megfelelő mást ajánlani. Egyetlen olyan magyar könyvtárost sem ismert, aki a nemzet érdekében annyira fontos ez őrhelyen egyben honismeretető szolgálatot is eredményesen vállalhatott volna.

Hazajövet megállott strasburgban és Bázelen is. Nagy figyelemmel tanulmányozta az^{ah} 1894-ben, illetve 1896-ban elkészült könyvtárpéldéket, amik véleménye szerint lényeges fejlődést jelentenek az európai korábbi nagy könyvtárak megoldásaihoz mérten.

Itthon részletesen beszámolt tapasztalatairól munkatársainak, majd a Magyar Könyvszemlében is. ^x

^x MKsz. 1897: 113-6 és 326-33.

Nyomatékosan hangsúlyozta ez alkalmakkor az angol-amerikai ügymeneti újítások számos előnyét az olyannyira költséges és avult kontinentális módszerekkel szemben. Hibáztatnia kellett, hogy a Nemzeti-Muzeum Könyvtárában a hetvenes években könnyelműen bevezetett müncheni-rendszer, illetve főként a bécsiektől átvett

könyvtári szokások többje, mennyire megnehezíti és hízagosá teszi intézeteink munkáját. "Könyvtári tanulmányainkban mind szélesebb körre kell kiterjeszkednünk, ha azt akarjuk, hogy a saját utainkon minél biztosabban haladhassunk s ha arra törekszünk, hogy gyűjteményeinket európai színvonalra emelve, azon megtarthassuk . . . "

"A British Museum az angol nemzetnek egyik legnagyobb büszkesége s a modern tudományosság egyik elsőrangú forrása... Palotái már kívülről sejtetik az arányait s gyűjteményei mind gazdagság, mind jelentőség tekintetében csodálatra indítják látogatóit . . . Fejlődéstörténetében az angol nemzet bőkezű gondoskodását látjuk . . . Budgetje ma is elsőhelyen áll a hasonló intézeteké között. A parlament bőkezűsége mellett az egész angol társadalom lelkesége és gazdagsága emelte ez intézetet, éppúgy, mint a magyar közönség felbuzdulása a mienkét . . . De széchenyi Ferenc gróf alapítványa önzetlenebb és nagylelkűbb volt, mint a Sloane doktor ajánlata. A magyar közönség áldozatkészsége lélek szerint odaállítható az angoléhoz, a táblabírák országgyűlésének kulturális ösztöne van olyan tiszteletreméltó, mint az angol parlament tudatos kultúrtörekvése . . . "-A továbbiakban ismerteti az anyag elhelyezését, az épületet, az intézet kiadványait, címtárait, fontosabb gyarapítóit, a könyvtár magyar anyagát és a velük foglalkozó könyvtárosok érdemeit.

Háromnegyedévi távolléte után, - alig jött haza - ugyanez év májusában Wlassics miniszter újra Londonba küldte. Ez alkalommal a II. Nemzetközi Könyvtári Konferencián kellett hazánkat képviselnie. Felzólalásaival figyelmet keltett. Itthon azonban arra, hogy a legsürgősebbnek ítélt újításokat nálunk is rendre bevezethesse, a kellő fedezet és intézeti feloldóságának hoz-

zá-járulása hiányában egyelőre nem is gondolhatott. Sőt ama fontos más elveknek se szerezhették érvényt, amiket az 1899. évi drezdai könyvtári-kongresszus a kéziratok korszerű védelméről és kezelésmódjáról részleteiben is megvitatott, és amiket ő a "Régi kéziratok védelme" című alapos tanulmányában a Könyvezemle 1899. évi folyamában ismertett.

Kitartó buzgólkodásának mindössze annyi eredménye lett - és ez főként azért, mert ebben több lelkes kartársa is mellé állott - hogy a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa kérésére az Orsz. Főfelügyelőség 1898. nyarán végre megkezdte a hazai könyvtárosképzés régóta esedékes munkáját. Bár egyelőre csak igen szerény keretű nyári tanfolyamokon, hogy a vidéki könyvtárak vezetői és kezelői is kapjanak ^{már} némi irányítást. Ezek két elsőjén Erdélyi Pál a kéziratári feladatokról tartott előadásokat, miknek során sok gyakorlati példával világította meg a legcél-
szerűbb munkamódszereket.

Am a közönségnevelést is éppoly fontosnak érezte, mint a könyvtárosképzést. Ezért a hasonlóképpen gondolkozó társaival közös kezdeményezéseire indultak meg, a lettek hamarosan látogatottá, ama vasárnapdélelőtti sorozatos előadások, amiket a Nemzeti Múzeum értékeiről és törekvéseiről ennek dísztermében tartottak, vetített-képes és más bemutatásokkal. Különös tet-
ezést aratott ezek során a Corvináról és Mátyás könyvszereteté-
ről tartott előadása.

Intézeti munkájában igyekezett minél eredményesebben folytatni a Ceontosi kiválásakor félbeszakadt törekvéseket. Volt szeretett főnökét a rászakadt nagy nyomorúságban több más vele-
érző tisztjársával egyébként anyagilag is támogatta./- Így a maga részéről is megtett mindent aziránt, hogy a magyarság-a

bécsi udvari gyűjteményekből mielőbb visszakaphassa a többé-kevésbé jogtalanul odakerült cárvin-kódexeket és krónikáinkat. E fáradozása azonban az udvari érdekek sérthetatlensége miatt nem vezethetett sikerre. Ezért a miniszterium illetékes osztályvezetője s egyben jóbarátja: Koronghi-Lippich Elek előre is megjósolta, és pedig "az emberek gyávasága miatt!" - Egyébként kérje ki - ajánlotta - ez ügyben Thallóczy Lajosnak, a bécsi Udvari-Levéltár akkori igazgatójának segítségét, aki mint jó magyar ember ezirányban bizonyára a legjobb tanácsokkal szolgálhat.

Idejéből most is telt számos más fontos munka. Cikkei az említetteken kívül sorra jelentek meg a Magyar Kritika, az Egyetemes Philológiai Közlöny, a Pesti Napló, meg a Komáromi Lapok hasábjain. Munkatársa volt a Beöthy Zsolt szerkesztésében megjelent első nagy magyar irodalomtörténetnek, valamint az ezt kiegészítő Endrődi-féle jeles anthológiának, mely a "Magyar Költészet Kincsesháza" címet kapta. Régi barátja, Borovszky Samu kérésére részt vállalt a Millennium idején lelkesen megindított nagy honismertető mű munkálataiban, amely "Magyarország Vármegyéi és Városai" címmel monografikusan kezdte feldolgozni országrészeink jelenét és múltját. - Utóbb azonban joggal hiába háztatta, hogy ez a szép vállalkozás a kényelmes szerkesztés, és méginkább az időközben belészivárgott üzletlenség miatt, túljellegőssé váltan 19 év alatt, a nagy háborúig megjelent 23 kötetben, az országterületnek alig negyed részét dolgozhatta fel.

Néptudományunk jeles úttörőivel, apja nyomdokában járó együttműködéssel, már 1891-ben egyik megalapítója lett a Magyar Néprajzi Társaságnak. Az Ethnographia közölte is jónehány cikket. És mert a népköltészet mellett a népművészet szintén nagy

mértékben érdekelte, ez utóbbi ügyinek országos fellendítése érdekében 1898. őszén a Vallás-és Közoktatási-Miniszterium pár hónapi helyes szolgálatra kérte föl. Itt vett részt ama tanácskozáson is, melyek - főként a művészeti ügyosztály főnökei: Koronghi Lippich Elek, valamint Kőrösfői Kriesch Aladár és Malonyay Dezso kezdeményezésére - majd ez utóbbi szerkeztésében - hosszú adatgyűjtés után megindította a "Magyar Népművészet" nagy hiányt pótló, de sajnos szintén félben maradt művét.

Majd elkészült a Balassa Báli¹ről szóló kötetével, mely a Magyar Történelmi Életrajzok becses sorozatában 1899-ben jelent meg és mind feldolgozómódjával, mind számos új adatával a bírálók jogos tetszését érdemelte ki.*

* Itt nem lehet célunk a könyvtártudományi munkásságán kívüli dolgozatainak részletesebb ismertetése. Annál kevésbé, mert reméljük, hogy ennek úgy az irodalomtörténészek, mind a néprajzosok, Erdélyi Pál születésének közeli százéves évfordulója évében sorát fogják ejteni.

Az ilyen fáradhatatlan intézeti tevékenység, valamint az éppoly széleskörű, mint alapos irodalmi munkásság rendező körülmények közt nem azt eredményezte volna-e, hogy Erdélyi Pált - aki ekkor már harmincöt éves lett - a Kisfaludy-Társaság, majd a Magyar Tudományos Akadémia tagságával, az Egyetem pedig magán - tanári képesítéssel tisztelje meg, úgy amint ezt a többi részben kisebbérdemi barátjánál megtette, ily módon téve lehetővé azt, hogy képességeiket fontosabb téren fejthessék ki? És vajon csak ő hajlongani nem tudó magatartása volt-e oka e felmérhető megbecsülés elmaradásának, minthogy ezek érdekében a maga részéről se akkor, se később nem kívánt lépéseket tenni? Vagy sokkal inkább az, hogy számos barátjánál jóval hangosabb

volt a sikereire féltékeny, meg a szókimondásáért reá neheztelő
kevés? - Bármiként volt is, ez intézetek komoly nagy kárának
kell tekintenünk, hogy a különleges szervező és újitó tehetségé-
vel ^{oh} nem léphetett apja nyomdokaiba! Hogy ő maga erről mint véle-
kedett, arra vonatkozóan szívesen idézem a Schönherr Gyulához
írott /1899:IV.27./ leveléből a következőket: "Azt nem remélhe-
tem, hogy ez az intézet a maga súlyával megállana hátam mögött.
Úgy hiszem azt, hogy a "Múzeum akarja" az életem lexikonából ki-
kell törölni. Különben rászolgáltam, mert a Múzeum szennyesét
én mostam ki s a Múzeum mosónőket nem alkalmaz!"

III.

Ez volt a helyzet 1899-ben, mikor szilágyi Sándor halálával megürült a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatói állása. Szilágyi - igen jól ismerve Erdélyi Pál képességeit - többször utalt arra, hogy legszívesebben őt látná utódként. Jórészt azért is, mert így a sok másodéredklődésű szektudós után végre vérbeli könyvtáros vezetné helyesebb uton tovább az arra nagyon rászorult intézetét. Erdélyi neve szóba is került a jeles közt. De mert az egyetemi tanárok nehánya - köztük saját intézeti főnöke Fejérvataky László is - e józan megoldást nem pártolta, az Egyetemi Tanács egyideig arra gondolt, hogy az egyik tanszék professzorára bizza a Könyvtár vezetését, - úgy amint az a Műegyetemnél is szokásban volt. - Mikor azonban a tárgyalások közben mégis kitűnt, hogy ez a megoldás a közérdek helyett csak egyéni előnyöket szolgálna, végül is kiírta a pályázatot. Intézkedése azonban inkább csak a forma kedvéért történt. Így jelölésnél, külső nyomásra, az a javaslat érvényesült, hogy ez állásra a jeles irodalomtörténész Ferenczi Zoltán neveztesse ki kolozsvári hasonló helyéről - Erdélyi Pálnak pedig jóakarói a megüresedő ottani helyet szánták.*

* Könyvtárosaink életleírásánál csak igen kivételesen olvashatunk a kinevezéseik, illetve a vezető állások elfogadásának háttéréről, holott ezek ismerete sokszor igen tanulságos volna. Ezért láttam jónak itt az események

kissé részletesebb leírását.

Mikor ily előzmények után Ferenczi simán elfoglalhatta pesti állását, kitűnt, hogy a kolozsvári betöltésénél egymásra torlódnak a honyodalmak. A szabadkömlyesség ugyanis fontos örökösnak tekintvén a nagy könyvtárakat, azt kívánta, ^{hogy} ide szintén ^{szívesen} az ő emberük kerüljön. És pedig Gyalui Farkas, a hasonló gondolkozású Ferenczi helyettese, aki már nyolc éve szolgált ez intézetnél, és Ferenczi eljötté óta meghízott vezetője volt a könyvtárnak. Ezt annál inkább erőltették, mert Gyalui mint fürgetollu újságíró már sok hasznos szolgálatot tett a liberális köröknek. És a Budapesti Hírlap külső munkatársaként joggal számíthatott az akkoriban igen nagy hatalma Rákosi Jenő teljes támogatására is.

Erdélyi Pál korábban sohase gondolt arra, hogy valaha Kolozsvárra kerül. Joggal remélhette, hogy a Múzeum-Könyvtár megfelelő elhelyezésével kapcsolatban - amit barátjaival együtt egyre nyomatékosabban sürgetett - a Nemzeti Múzeum keretében jut mielőbb építő munkához. Mikor ugyanis a Kormány úgy határozott, hogy a Millenáris-Kiállítás külföldiek által is sokra értékelt történelmi épületcsoportját tartós-nemes anyagból újra fölépítteti, az illetékes miniszterek szerint az volt a célja, hogy itt, a románkoritólja késő barokkig egybekapcsolódó e korszerű foglalatban a Nemzeti-Múzeum Történelmitára kapjon megfelelő helyet. Az ennek kiköltözésével megürülő épületrészt pedig - valamint a rendre kiköltöző többi térének is - a Könyvtár foglalja el, s azáltal a fejlődése hosszú időre biztosítottassék.

Erdélyi Pál szintén e megoldás híve volt. Amde a Nemzeti Múzeum akkori vezetői: Szalay Imre, Hampel József és Fejérfalva László nem érezték át se ennek fontosságát, sem azt, hogy

hogy ebben az ügyben a legsürgösebb döntésre van szükség eme különösen kedvező alkalommal. A szívós kitartás és politikus utánjárás^{sajnos} éppúgy hiányzott mindhármukból, mint a jövőbelátó múzeumi és könyvtári hozzáértés, tapasztalat.^x

x Az utóbb említett ^{a 20-30-években} egyébként kiváló két régész-és paleoográfus-tudósunk azért se kívánta a változtatást, mert az igazgatóság mellett /s főleg/ egyetemi tanárok is lévén, igen kényelmes volt számukra, hogy e két munkahelyük csak pár lépésnyire van egymástól. - Hangelnek az volt a fő kifogása, hogy a városligeti tó parájától a Múzeum becses vastárgyai mind elrohadásodnának.

És mikor egy Ráth György, majd egy Kammerer Ernő évekig tartó kemény munkája eredményeként a két művészeti gyűjteményünk a legszebb külön palotához jutott, addig a Nemzeti-Múzeum részéről addig késett a 3.400.000 K. költséggel megújult, (s a közönség által Vajdahunyad-varának elnevezett) épületcsoport ~~hitok~~ - bevétele, míg e remek alkotást Darányi Ignác földművelésügyi miniszter le nem foglalta, hogy kiváló szakembereivel kifejleszesse benne a Millenáris-kiállítás e részanyagából a nemzetközileg első és valóban mintaszerű Mezőgazdasági-Múzeumot.^{xx}

xx Ezt annál könnyebben tehette, mert a Kiállítás után itt az ideiglenes épületbe volt raktározva - a lebontásig - a mezőgazdasági vonatkozású anyag.

/Hasonló sajnálatos eset ismétlődött meg három évtizeddel később is, mikor a Pénzügyminiszterium a dunaparti volt Vámházpalotát, Ybl Miklós remekét, ajánlotta fel a fejlődésükben megakadt természettajzi-tárek méltó elhelyezésére. A Nemzeti-Múzeum akkori főigazgatója, illetve e tárek vezetői/kik csak saját tervezésű új épületre vágytak/ azért nem akarták ezt át -

venni, mert egy ellen nem őrzött szakvélemény szerint az épület alapja megülpedt és túlköltséges lenne a rendbehozása. - Így lett a Közgazdasági Egyetem a szerencsés örökös a Természet - rajzi-Muzeum pedig továbbra is hajléktalan./

Ez események jórésze azonban már az után történt, hogy Erdélyi Pált a nemzeti-muzeumi visszasságok végleg elkedvetlenítették. Ezért az igazgatói állás megürülése után - baráti hívásra - már 1899. júliusban leutazott Kolozsvárra. Meg akarta ismereni az ottani könyvtári helyzetet, valamint az Egyetem ama tanárait, akikkel még nem találkozott. És noha - a közlendőkől kitévezően - se az a huzavona nem volt kedvére, mely a korábban kilátásba helyezett megtisztelő meghívás helyett utóbb a pályázat kiírása mellett döntött, végül mégis úgy határozott, hogy /életében először és utoljára/ beadja pályázatát. Így kellett döntenie, hogy a muzeumi kátyuból kikerülhessen, s immár építőmunkát kapjon. Hiszen az illetékesek mind azt hangoztatták, hogy az egyetemi építkezések közt ott most már az Egyetemi Könyvtárra került a sor.

De bár Erdélyi Pál képességeit a Muzaeumon kívüliek általában többre értékelték a saját felettéséinél, a kolozsvári megoldás se volt a legegyszerűbb. Az említett okokon kívül az is kitűnt, hogy ugyancsak sokan vágnak a másnál kényelmesebbnek vélt és nagyobb tekintélyt biztosító könyvtárigazgatói állásra. És noha ezek egy része az erősebben pártoltakról tudomást szerelve, végül lemondott a jelentkezéséről, még mindig tizen adták be rá a pályázatukat. Volt köztük tanár, tanfelügyelő, pap, újságíró, meg banktisztviselő is. És egyik mellől se hiányzott a nagyjavu támogató.

E tulsok mellékkörülmény miatt az igazi könyvtári érdek

ugyancsak kisebb mértékben esett lathá, az Egyetemi Tanács végül - főként Pósta Béla professzor javaslatára, ki egyben az Erdélyi Múzeum Régészeti-tárának is igazgatója volt - mégis ennek megfelelően döntött. Első helyen /8-2 arányban/ Erdélyi Pált, a másodikon Gyaluit, a harmadokán pedig Dézsi Lajost jelölte, ki akkoriban Budapesten volt egyetemi könyvtárvezető.

Ezzel e kényes ügyben való döntés Wlassics miniszterre hárult, kinek szintén nem volt könnyű a feladata. Mert, noha személyesen és többször is meggyőződött Erdélyi Pál nagy szak - tudásáról és rendkívüli munkabírájáról, noha sürgős program - jának tekintette könyvtárügyünk országos fejlesztését a ezt a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának ülésein sokszor hangoz - totta, a háttérben erősen tevékenykedő szabadkőművesség továbbra is megtett mindent a Gyalui kineveztetése érdekében. Erdélyinél viszont a Nemzeti Múzeum vezetősége látta volna szívesen a hi - báikat túlságosan számontartó szakemberük mielőbbi távozását, ki - amint ők hitték - csaknem száműzetésbe kerül majd a koloze - vári közismerten kedvezőtlen munkakörben! /Az itteni helyére vágyódók természetesen szintén nem hiányoztak./ Wlassics mi - niszter azonban e kérdésben egyfelől a saját tapasztalatára, másfelől osztályfőnökeinek véleményére hallgatott. És ezekkel mindenben egyetértve a többi pályázónál sokkal nagyobb képes - ségűnek minősített Erdélyi Pált terjesztette föl királyi kine - vezésre. Így lett végre 1900. augusztus 3-án a kolozevári Egye - temi Könyvtár igazgatójává.

Az őt ez alkalommal köszöntő számos baráti levélből legjellemzőbbnek a Schönherr Gyuláét találtam, ki régi munka - társától jókívánatait során így búcsuzott: "Ez az asztal sokáig fog még beszélni rólad nekünk, a küzdelmeidről, győtrődéseid -

← ről, amiket mellette ültödben kiálltál. Nagy sikered, hogy megválhattál tőle!" - A Magyar Könyvszemlében pedig e szavakkal folytatta a rá gondolat: "Uj állása kétség nélkül bőséges alkalmat fog nyújtani, hogy folytathassa eredményes tevékenységét a hazai könyvtárak és az irodalomtörténet javára." ^x

^x MKSzemle, 1900:333.

Nem kívánt kimaradni a gratulálók sorából Fejérpataky László sem, ki levelében ezeket hangoztatta: "A szó legszorosabb értelmében vegyes érzelmekkel! olvastam ma kinevezésed hírét. Fájdalommal, mert ezzel elvesztünk egy kitünő tisztviselőt, egy kiváló szakférfiút és egy jó barátot. De ennél - megvallom - a némileg önzésből eredő érzésnél csakhamar erősebb lesz az önzetlen öröm, hogy a tudományos és kulturális törekvéseid méltánylásra találtak, hogy az erdélyi testvérintézet henned teljesen arra termett vezetőt kapott e hogy a munka, a tehetség és a jellem megkapta jutalmát . . ." /1900. aug. 10./ E második mondatban valóban eltalálta ugyan az igazat, ám e sorokat olvasva mindössze csak azon akadhatunk fel, hogy írójuk e felismert értékek miatt nem igyekezett elsőrendben az arra legjobban rászorult Nemzeti Múzeum, vagy a pesti Egyetem javára kiaknázni? ^{Erdélyi} Ürügyként erre azt is suttogták, hogy a kemény szókimondásai miatt a kath. klérus nem kedveli.

Jellemző az is ^{akkor} a múzeumi gondolkozásmódra, hogy a legértékesebb könyvtári szakemberét ily könnyen eleresztő Fejérpataky e levelében első sorban a "kitünő tisztviselőt" búcsúztatta. Holott Erdélyi Pál ottani munkahelyén se érezte magát bürokratikus ^{an} tisztviselőnek, se pedig azt ^{h i v a t a l n a k}. Mindig megróttá azokat, kik nem tekintik ^{t u d o m á n y o s} - ^{i n t é z e t i} munkának a könyvtári szolgálatot; olyannak,

melynél a lelki hajlam a hivatalos óráktól függetlenül műveli a
felsőbbrendű feladatok különösen jó elvégzésének vágyát!

Az a kinevezés, mely Erdélyi Pált az előmenetelében méltánytalanul megakasztó VIII-ikből a VI. fizetési osztályba emelte, ^{egyöztetve két felelősségre} őt két állás viselőjévé tette. Mert az Egyetemi Könyvtár igazgatójának kellett 1872. óta egyben az Erdélyi Múzeum Könyvtárát is vezetnie. De hogy e kettős feladat a megfelelő elhelyezés, javadalom, személyzet és egyéb szükségesnek hiányában lényegileg mekkora, azt még az ő éles szeme se láthatta egészen előre.

E két könyvtár közül, melyeknek a legteljesebb és korszerű együttműködését biztosítani kellett, a múzeumi volt az idősebb és anyagában sokkal becsesebb is. Az abszolútizmus szomorú idején, 1859-ben alapította Mikó Imre gróf azt a szépen fejlődő és többirányú fontos feladatot vállalt Erdélyi Múzeum-Egyesületet, mely a tulajdonában álló gazdag gyűjteményeket az ottani magyarság kincstárává tette. Több mint harmadfélezer lelkes magyar hordta össze, csaknem első hívásra, ezeket az értéket. A Könyvtár magva lényegében gróf Kemény József és Sámuel gazdag nyomtatvány-, kézirat- és oklevél-gyűjteménye volt, amit ők -Széchényi Ferenc gróf nemes példáját követve- 1841-ben ajánlottak fel a nemzetnek.

Az alapításkor mintegy 20.000 kötetes múzeumi könyvtár a kolozsvári Bethlen-házban kapott ingyenes elhelyezést, majd olva-

sókat is, hol szük terét hamarosan betöltötte a jeles bibliogra-
fus és történetíró Szabó Károly vezetése alatt. Használatát ^{gondos}
szerződés biztosította az 1872-ben alapított Egyetem számára, mely
egyidejűleg szintén megkezdte a könyvtáralapító munkát. Ennek alap-
ja a volt Főkormánysház, a Jogakadémia, az Orvos-Szépművészeti Intézet,
továbbá két magánhagyatékanyagából került össze, a majdnem 18.000
kötetével a város több helyén jórészt még ládákban hevert. Szabó
Károlynak - ki közben az Egyetem történelmi tanszékére is kineve-
zést nyert - pár munkatárssal csak nehéz munka árán sikerülhetett
e közben 45.000 kötetre nőtt kétféle igényű és célú könyvtárat
egymás mellett úgy állítani fel a volt Főkormánysház levéltárá-
nak pár kis szobájában, hogy 1874. októberben, ideiglenes címtár-
ral, megnyílhasson a szélesebb körű használat céljára.

A növekvő helyhiány azonban - minthogy a sokkal jobban
javadalmazott egyetemi könyvanyag különösen gyorsan szaporodott
- évről-évre nagyobb zsúfoltságot okozott. Olyannyira, hogy vé-
gül szinte az olvasók szorultak ki innen. Ennek gondját csak né-
míleg enyhítette, hogy mind több szó esett az évek óta késő e-
gyetemi építkezés megindításáról, melynek során a Könyvtár szá-
mára ezért is az első közt szántak megfelelő épületet, mert er-
re az állam az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel kötött szerződése
miatt erkölcsileg kötelezve volt. Szabó Károly a Múzeum-Egyesü-
let vezetőségének, meg több ízben az Egyetemi Tanácsnak is tagja
lévén, már 1888. óta sürgette a szorongató helyzet miatt ez é-
pítkezést. Majd utánjárásai elérték, hogy az Egyesület újabb je-
lentős anyagi hozzájárulással, a város pedig szép telek felá-
jánlásával kívánta az építést meggyorsítani.

Erre azonban Szabó Károly 1890-ben bekövetkezett halálá-
ig mégse került sor. És pedig azért, mert az Egyetem kolozsvári

jövője politikai ellentétek miatt egyre bizonytalanabbá vált. Az Udvar - főleg a féltékenykedő szászok mesterkedésére - nem kívánta megfelelő épületekhez juttatni Erdély e tudományos központját, hogy ezáltal kitűnjék munkaképtelensége és helyette a Bécs-közeli Pozsonyban épüljön fel ^{jóval} szerencsésebb adottságokkal hazánk második egyeteme. A klérus viszont Gyulafehérvár hittudományi főiskoláját óhajtotta volna egyetemmé fejleszteni és véleményük szerint ennek tervét segítette elő a halogatás. Ilykép csak a jószándéku, de a kolozvári érdekek védelmében sajnos nem eléggé erélyes, Trefort miniszter utódjának Csáky Albin grófnak sikerült az erdélyiek kemény állásfoglalására támaszkodva kieroszakolni az Egyetem kolozvári fejlesztésére vonatkozó döntést. Így is csak 1895-ben adta ki Ferenc József király a már negyedszázad óta működő, személyesen is meglátogatott - és róla elnevezett - Egyetem alapítólevelét, meg szervezeti szabályzatát!

Az 1892-ben megindított és 12 évig tartó első építési szakaszba azonban így se sikerült beilleszteni a Könyvtárról való gondoskodást. Ferenczi Zoltán, aki e kettős intézet igazgatását, mint a Múzeum-Egyesület választottja vette át, ^x

^x Egyetemi könyvtárigazgatóvá csak 1896. nyarán nevezett ki. ^x

beérte azzal, hogy ^{néhány} pesti nagy könyvtárak akkori ügymenetét vezesse be, és az addigi többféle feldolgozása cédulaanyagot egy közös címtárrá egyesítse. Majd a szűk ^{már} első helyén csaknem használhatatlanná zsúfolódott könyvtárat, 1895-ben, az ezideig felerészében felépült egyetemi központi épület keleti szárnyában a korábnál világosabb és szárazabb, de sajnos még szűkebb helyiségekbe költöztethette át. - Az adott viszonyok közt ez se

volt jelentéktelen eredmény. Az se, hogy többévi munkával öt kötetben rendre kinyomatta az egyetemi könyvanyag /kb 42.000 mű/de kezdetleges rendszerű szakcímárát. A komoly hiba abban rejlett, hogy az Egyetemi Könyvtár ezidőszakban kidolgozott szabályzatának avult szempontjai mindkét rész fejlesztését inkább neheztették, mint segítették. És még nagyobb baj volt, hogy a kilencvenes évek végére már több mint 70.000 kötetesre gyarapodott egyetemi rész mellett a múzeumi szintre elhanyagoltan tengődött, sőt a címározási munkája is háttérbe szorult!

Mivel arról szó se lehetett, hogy a kettős könyvtár az egyetemi Központi Épületben kapjon megfelelő elhelyezést, (s így a második építési szakaszban kellett ez önálló megoldásnak sorát ejteni), a Miniszterium a tervezési program előkészítése érdekében és kérésükre, előbb Ferenczi Zoltánt három hónapra, majd 1897 őszén Gyalui Farkast is külföldre küldte az újabb könyvtárépítkezések tanulmányozására. Hazánkban ugyanis ekkoriban még csak a budapesti Egyetemi Könyvtárnak volt háza. Ez azonban közel másfélmillió aranykoronás költsége ellenére, a hetvenes évek elején, olyan elevált rendszerben épült, és hibái a helykihasználás, a tűzbiztonság, meg a fejlesztési lehetőségek szempontjából oly korán mutatkoztak, hogy mintája csak negative lehetett tanulságos. E tanulmányutak eredményét Ferenczi a "Modern könyvtárak szervezéséről" /1894/,^x

^x MKSzemle, 1894:222-43.

Gyalui pedig, jóval később, a "Külföldi közkönyvtárakról I.rész" /1900/ című füzetekben foglalta össze - inkább elméleti - mint gyakorlati haszonnal.^{xx}

^{xx} Lényegesen hasznosabb volt tanulmányaik ismertetésénél a német "Handbuch der Architektur" c. mű könyvtárépítési

kötete , amit Ferenczi a megjelenésekor gondosan ismer-
tetett. /MKsz: 1893:365-8/

Mikor Erdélyi Pál kolozsvári munkásságát 1900. szeptember
elsején a korábban alaposan átgondolt terve szerint megkezdte,
tiszteiben volt azzal, hogy milyen bonyalultan nehéz munkára vál-
lalkozott a szabó Károly halála óta az Egyetemi Tanács által csak
másodrendűnek tekintett kettős könyvtár élén. A saját szakörökbe
mélyedt professzorok többsége ugyanis - akár Budapesten - a Könyv-
tárt nem ^{tartható} tekintette az Egyetem első tudományos intézetének. Mert
bár ezt hangsúlyozza az egyetemi szervezeti szabályzat, de egyál-
talában nem biztosítja! Emiatt ~~sz~~ tudatukba sokkal inkább olyan
segédhivatal-számba ment a Könyvtár, melynek első sorban az ő
kényelmüket kell szolgálnia. Amiből tanszéki vagy egyéb céllal
tetezésezerinti időre a mennyiségben vonhatók el a kívánt köny-
vek a nagyobb közönség elől és zaklatásnak minősül az időnkénti
viszszakérésük is. - Ezt a tévhitet az igazgatók ^{szajnálatos} ^{és munkatársai} hogy rézeének túl-
zott előzékenysége már hosszabb ideje inkább megerősítette, mint
eloszlatta, hogy maga ellen ne ingerelje azokat a professzoro-
kat, kiknek szeszélyétől - ha nem volt ő maga is egyetemi tanár
- a saját előmenetele és érvényesülése is sokban függött. De
nem növelhette kifelé a Könyvtár személyzetének tekintélyét az
sem, hogy kivétel volt köztük az e tudományokban kitűnni ki-
vánt. Egyébként se szívesen ismerték el a könyvtártudomány saját-
os létjogát a más tudományok művelői jó ideig amiatt, hogy
ennek az évtizedes sürgetés ellenére se volt egyetemi tanszéke.
Örökben az volt az általános nézet, hogy ami a könyvtárocnál
tudománynak számít, az más szakokba tartozó ismeretanyag. De ez
is eltörpül a csaknem gondolkozást se igénylő itteni kezelési
munkák mellett. x

* Márki Sándor már 1873-ben sürgette a Pesti Naplóban /jul. 10. ~~1877.~~ szám/ az egyetemi színvonalu könyvtáros-képzést. És hogy az illetékesek közömbössége miatt mégse kerülhetett sor erre, holott több kevésbé fontos tudományok mellett emiatt nem fejlődhetett gyorsan, azt a könyvtáraink élete túlonnal megérezte.

Ferenczi Zoltánnak se voltak e téren kedvező tapasztalatai. Az 1900. nov. 30-án Erdélyihez intézett levelében többek közt arról ír, hogy "a könyvtárigazgatókkal szemben eleinte csak bizalmatlanságra lehet számítani." És hogy ennek hátránya mutatkozik meg a fizetési osztályba való sorolásuknál is, mely mielőbbi javításra szorul.

Szakképzettségünk említett elmaradottsága miatt a kolozsvári személyzetben is sok volt a véletlenül idősodródott, vagy a külső pártolások révén helyet foglaló (ember,) kellő szaktudás, nyelvismeret - sőt könyvtárosi hajlam nélkül. Egyiknek-másiknak az egyetemi végzettsége se volt teljes. És minthogy az előmeneteli lehetőség akkoriban sokkal nehezebb volt mint ma, diplomások nagy része is csak addig kívánt itt maradni, míg másutt jobb tanári állásba mehetett. A tudományos cél nélkülieket pedig inkább a fehér asztalnál fűzte egymáshoz a közös érdek, mint az intézeti feladatok szemléletében.

Erdélyi Pál idővel e visszácsonagon is segíteni kívánt. De már eleve tisztában volt azzal, hogy személyzetét csaknem a kezdőfokról kiindulva kell nevelnie. És az e téren elért eredmények magukban is olyan sikerének számíthatnak, amiket kellő - képpen még senki se méltatott. Úgy tudta vezetni embereit - inkább példájával, mint szóval - hogy azok maguk jöjjenek rá feladatok lényegére, vagy a hajlamuknak megfelelőbb helyet keres-

senek. Nem követte abban elődjét, hogy letegezze minden tisztáráát
- majd e látezatharatsággal magukra hagyja őket. Ő senkit se tege-
zett az intézetben! De ^{biztatóan} becsülte meg a legkisebb eredményt
is. És mikor ^{valaki} szűkeget látott, minden tőle telhető^{tt} megtett tár-
sai megsegítésére. Sohasem rajta múlt, hogy a státusviszonyok és a
javadalom szűk volta miatt e segítségnek sokszor kéni kellett.
Miezen saját muzeumi szolgálata alaposan megismertette vele a
mellőzéseek okozta rossz érzéseket. - Abban is más uton járt mint
Ferenczi Zoltán, hogy nem maga vállalta az alsó meg középfoku
könyvtári munkákat. Hanem azoknak a legjobb módszerét gondosan
kidolgozva, majd betanítva, szívesen és minden baj nélkül bízta
a legalkalmasabbakra, míg ő annál szélesebb körben láthatta el
tulajdonképpeni feladatát: az igazgatást.

Nem kis nehézséget okozott, hogy Gyalui Farkas - ki az e-
lőzetes ígéretek alapján már biztosra vette az igazgatói kineve-
zését - továbbra a könyvtárban maradt. Mégis át tudta érezni a
lemaradt versenytárs elkeseredettségét, mely miatt ^{ez} a Könyvtárba
- a hivatalos átadást /1900. szeptember 1-én történt ez/ követő -
en be se jött többet! Hetek múltak el így, mikor egy reggel vélet-
lenül szembekerültek az utcán. "No kedves Gyalui úr - szólította
meg őt a szokott szíves hangján - hát megérkezett? Ennek igazán
örvendek. Régóta várom. Remélem, hogy jól érzi magát . . ." És
karonfogva úgy indult vele tovább egyenesen a Könyvtárba, mintha mi
se történt volna. - Bár ^{széles} természetük merőben különbözött, később is
nagyon vigyázott arra, hogy kartársai érzékenységét soha meg ne
cértsa, noha Gyalui továbbra is inkább újságíró maradt, mint
könyvtáros. Olyan feladatkört adott neki, mely a közös munkában
megfelelt kedvének és képességének. Mikor pedig a következő ta-
vaszal a Bölcsészeti-Tar Erdélyit - említett nagy szakirodalmi

munkássága méltánylásaként - a régi magyar irodalomtörténet egyetemi magántanárává habilitálta, ő maga járt közbe, hogy e minősítést a könyvtárban tárgyköréből Gyulai szintén megkaphassa, noha erre a kellő értékű közleményei megjelenéséig soká kellett volna várnia.

Erdélyi Pál azonban nemcsak személyzeti téren fogott ily tapintatosan a rendcsináláshoz. Már kezdettől hangsúlyozta, hogy a tudományos könyvtárnak nem a válogatás nélküli kötetszám-növelés, hanem a tervszerű fejlesztés a főcélja. Tehát a minőségi gyarapítás elvének meg kell előznie a mennyiségét! ^{A vezetőkének,} Éppúgy mint minden magángyűjtőnek, különös gondot kell fordítani itt a vásárlandók kiválasztására. - Viszont az oly alkalmak számontartása se maradhat el, melyek révén nemcsak anyagát növelheti hasznosan, de egyben az esetleg kallódó, vagy pusztuló irodalmi értékekből is sokat menthet meg kultúránk javára.

Nagyobb gyarapodás befogadására azonban mindaddig nem kerülhetett itt a sor, amíg a Könyvtár minden helyisége a földemek biztonságát már túlzottan veszélyeztetően volt könyvvállványokkal és kicsomagolatlan ládákkal túlterhelve, a folyosók és a lépcsőház pedig néhol szinte eltorlaszolva, az első emelettől az alagsorig. Az utca másik oldalán lévő régi és tűzveszélyes színházépület viszont - haj esetén - a Könyvtárnak is pusztulását okozhatta volna. A Központi Épületben kapott részben az olvasóterem egyúttal tisztviselők munkahelye, meg ruhatar is volt. A szobák előtti folyosón járkálók zaja időnként erősen zavarta az olvasókat. A helyszükén a korábbi könyvtárosok olyként is igyekeztek segíteni - sőt talán még inkább azért, hogy a zaklatás vádja ne érhesse őket - hogy tültürelmesen nézték el a fontosabb könyvanyag hosszú időre való kikölcsönzéseit.

Némelyék olvasó méterszáma gyűjtötte magához otthon a könyveket!

Mindezek miatt Erdélyinek az lett első gondja, hogy olyan további, majd meg külső helyiségeket szerezzen, ahol a gyűjtemény feldolgozatlan csoportjait elkülöníteni és kellőképpen rendezni lehet. E munka során mind szívesebben dolgozó, majd lassanként némileg megszorított személyzetével sokféle régi hiányt kellett kiküszöbölnie. ^{Hízen} Csaknem minden munkakörben hiányzott itt a célszerűség és következetesség. Személyes irányításával választották ezét a nyomtatványi rész főcsoportjait a ritkaságok, a kéziratok és a levéltár anyagától. Majd megindult az új gyarapodás naplózása is, az általa kidolgozott modern szempontok szerint. Ennek lényege a külön főnapló és a gyűjteményfajonkénti gyarapodási naplók nagy haladást jelentő közös rendszerében nyilvánvaló. Az előbbiben feljegyzett gyarapodási főtételeket ugyanis az utóbbiak tétel szerűen úgy részletezik, hogy sokféle rovatuk összegezéséből a könyvtár anyaga mindig pontosan áttekinthető és értékelhető. E szellemes naplózási rendszer kapcsán ő alkalmazta nálunk elsőnek ^{új} a könyvekkel haladó kísérőlapokat. És jól tudván azt, hogy az ügymenetet mily nagy mértékben könnyítik meg és javítják a célszerűen megszerkeztett űrlapok, különösen gondal dolgozta ki ezek legjobb megoldását. - Ezért ítélte sorozatukat a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsának vezetősége olyan sikerültnek, hogy kötetbe gyűjtve megküldötte a hatáskörébe tartozó nagyobb könyvtáraknak. Sok vidéki nyomban rá is tért ezek használatára. Csak éppen a minden újítástól irtozó budapesti legfontosabbak maradtak meg - további évtizedekre - az elavult munkapazarló és áttekinthetetlen régi módszereiknél . . .

A sok alapos kifogás alá eső, és 1895-99-ben elhamarkodva kinyomatott, szakcímár helyett egy korszerűbb újnak a rend-

szerepét dolgozta ki; ezt pedig - mint hasznavehetetlent - annál inkább ~~is~~ kivonta a forgalomból, mert az átszervezés folyamán a könyvek számozása is megváltozott.

Bár a Könyvtárat használóknak nem mindenike látta egyelőre szívesen az új rend közérdekű szigorításait, Erdélyi baráti köre úgy az Egyetemen, mint azon kívül egyre növekedett. 1902 áprilisában ő képviselte az Egyetemet az Oxfordi Egyetemi-Könyvtár 300-éves jubileumán. Majd a mind többre értékelt szervezési sikereire való tekintettel megválasztották az Erdélyi Múzeum - Egyesület főtitkárává is. —

Ez újabb feladatkörét éppily helyesen mérlegelve mindent megtett aziránt, hogy e szépműltu intézmény újra komolyabb kulturális szerephez jusson Kolozsvár és egész Erdély társadalmában. [1900. decemberében K. Lippich Eleknek ¹⁹⁰⁰ írta: "Nagy könyvtárat akarok csinálni a kolozsváriból! . . . Sok a dolgom itt s az állapot nem rózsás. De majd csak jobbra fordul, ha ti is segíteni fogtok." - Apáthy István professzorral egyetértően szervezte ^{Egyesület} újá az ügyrendjét. Az irányban is sokat küzdött, hogy a múzeumi gyűjtemények egyetemi használata ne essék a nagyközönség kulturális igényének rovására. A vándorgyűléseken sorra látogatták a nagyobb ^{Erdélyi} városokat és közkedvelt előadásai egyre szélesebb körben tudatosították műveltségi törekvéseinket. - 1906-ban ^{Erdélyi} vette ^{át} az Egyesület főfolyóiratának: az Erdélyi Múzeum-nak szerkesztését is, melyet úgy tartalmilag, mint alakilag a korábbi sorozatánál jóval értékesebbé emelt.

Mind e sikerei már kezdetben jelentős gazdagítását e - redményezték volna a Könyvtár múzeális felének ^{is}, ha lett volna hely a nagyobb könyvadományok, meg a letétként felajánlott családi levéltárak elhelyezésére. Most vált még égetőbbé s is-

mertebbé a Könyvtár új épületének szükséges volta. És most bizonyult különösen hasznosnak az a kapcsolat is, amit Erdélyi a miniszteriumi munkaideje során kiépített. Így az Egyetemi Tanács sürgető újabb felterjesztését Wlassics miniszter most már nagyon időszerűnek ítélte, s mivel 1902-ben a személyes látogatása is meggyőzte őt a helyzet tarthatatlanságáról, elrendelte, hogy a Könyvtár a most kezdődő második építési szakasz elején épüljön fel. E célra az 1903. évi állami költségvetésben, első részletként, 400.000 K. fedezetet állítatott be.

Ez összeget azonban a közbejött országos pénzügyi gondok rövidesen a felére csökkentették. Érthető hát, hogy miatta Erdélyi Pálnak újabb nagy nehézségei támadtak. - Legjobb barátjának K.Lippich E-nek erről így írt: "Pestről nem jó szelek fújnak . . . Még az építésre felvett 200.000 K-t is törölni akarják. Igen nagy nyugtalanságban élek. Ha két éven belül nem lesz ktári új épület, bezárom a boltot. Mert már meg se tudunk mozdulni." - Az utalványozott összeg azonban arra mégis elég lett, hogy nyomban lefoglalják vele az egyetemi Központi-Épület és a klinikai csoport közti ama nagy saroktelket, amit Erdélyi előzőleg kiválasztott és kialakított. Ezzel egyidejűleg felső megíratást kapott a "Tervezési program" megszerkesztésére is, melynek a pályázat kiírását meg kellett előznie.

Erre való tekintettel Erdélyi újra meglátogatta külföldön a korábban legcélszerűbbnek ítélt strassburgi és bázeli könyvtárat, meg pár olyan mást is, amit még nem ismert. Sok helyen gyűjtött tapasztalati alapján dolgozta ki e Programot, mely a legkisebb részletében is pontosan írta elő a kettős Könyvtár térszükségletét, valamint az elhelyezését, a fejlesztését, a feldolgozását, a használat igényeire, a tűzbiztonságra vonatko-

zó más kivánalmakat. Hangsúlyozta, hogy az új épület nemessen egyszerű legyen, de már külsejével is jelezze rendeltetését. Végül a tervezőkre bízta annak eldöntését, hogy e 6000 négyzetö -
les saroktelken az épület a térre merőleges tengellyel, vagy a
sarokra átlósan állóan kívánják-e megtervezni. Az előbbinél a
strassburgi, az utóbbinál pedig a bázeli új egyetemi könyvtárak
mutathattak némi példát.

Mivel a Tervezési Programma nem szórt se javításra, se
kiegészítésre, a Miniszterium ennek alapján írta ki rövidesen a
nyílt pályázatot, mely a jeligés zártnál több tekintetben elő -
nyösebbnek bizonyult. Majd kijelölte a héttagú bírálóbizottsá -
got is, melynek tagjai az egyetemi ügyosztály főnökeinek/Tóth La -
jos/ elnöklésével három jeles műegyetemi építész-tanár /Hausz -
mann Alajos, Pecz Samu és Alpár Ignác/, a két Egyetemi Könyvtár
igazgatója /Ferenczi Zoltán és Erdélyi Pál/, végül a kolozsvári
Egyetem akkori rectora /Apáthy István/ voltak.

A Tervezési Programma a főépületet kétemeletesnek, a könyv -
raktári részt pedig 8-9. félemeletesnek írta elő, kb. 10.000 m²
padlóterrel. Ebből a hivatalos helyiségekre kb 920, a közönség
által használandókra 1.370, a különgyűjteményekre 1.170, a la -
káokra 1.500 m², a többi pedig a nagy könyvtárra esnék. Pályá -
díjként jelentős összegek lettek kitűzve /3500, 2000 és 1500 a -
ranykorona/, melyek értéke ma kb 70.000-30.000 ft-nak felelné -
nek meg.

A pályázat és az építés, valamint a Könyvtár 1859-1944.
évi történetének részleteit "Erdélyi Pál és az erdélyi
magyarság nagy könyvtára" /Bp. 1961. 56 lap + egy fényképkö -
tet melléklet/ című tanulmányomban írtam meg. Kézirat, az
Orsz. RKK Széchényi-Könyvtárban./

Az e tervezéssel kapcsolatos korszerű irányelveket Erdélyi Pál 1904. október 29-én a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetségének Temesvárott tartott közgyűlésén "A modern könyvtárápítás alapja" című előadásában részletesen is kifejtette. Különösen azért látta ezt időszerűnek, hogy a pályázók számára még jobban megvilágítsa a tervezés szokatlan igényeit. E tanulmánya^x

^x Megjelent a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának 1904/5. évi jelentésében, és előbb, ennek különnyomataként.

Olyan elveket hangoztat, amelyek még ma se veszítették el időszerűségüket. Nálunk pedig akkoriban egyenesen úttörő jelentőségűeknek számíthattak. Hadd idézzem itt pár fontosabb megállapítását.

"A nagy könyvtárak építésére vonatkozó általános mérték nincs. Csak a részletekben érvényesülhetnek esetleges normaszabványok. Minden nagy könyvtárnak ^{az} egyéni igényeihez mértén kell felépülnie . . . A könyvtárárpület is eszköze a könyvtárnak, mely arra szolgál, hogy vele intézménye céljait minél kielégítőbben szolgálhassa . . . De egy elmaradott könyvtár az építésnek minden vívmányával ellátott palotában is ósdi maradhat. Veszont avatag falak közt is lüktethet élénk és nagyhatású könyvtári élet . . ."

"A könyvtárnok, aki a maga intézetének eszközeit, közönségét és rendeltetését ismeri és mérlegeli, az igazi és kizárólagos tervező."

"De nem kell azt hinni, hogy ez a feladat nem kíván az építésztől is congenialitást . . . Neki kell éreznie, hogy az építési elemek hogyan kapcsolódjanak, hogyan szolgálják a könyvtár minden igényét: a közönség, a könyv és a kezelés kívánalmait. A könyvtár ma e három hatalom szolgája. A legnagyobb úr a

a könyv, a legkövetelőbb a közönség, a legkényesebb a kezelés. A területi és határvillongásaikat a könyvtárnok ismeri legjobban, de az építész egyenlítheti ki a megszerencsésében . . ."

"Milyen hát a modern könyvtárépület? - Elő, hogy csak könyvtár legyen benne . . . Mert minden, ami nem könyvtári, csak gátolja a könyvtári elvek érvényesülését. - A második, hogy alkalmazkodjék a maga intézetéhez . . . Mint d e m o k r a t i - k u s intézmény legyen mindig öse magának: egyéni és saját céljait szolgáló. - A harmadik, hogy a modern szolgálatra mindenben képesítve legyen . . . Ezer kívánság vagy követelés kielégítése foglalják el naponta területét. Mindennek közmegelegedésre kell történnie, különben ezerféle szemrehányás és észrevétel éri a könyvtárat . . ."

"Az építkezés súlya az olvasótermekre essék, mert a modern könyvtár életében ez a legjelentékenyebb szerv . . . A gyűjtemények maguk adnak utmutatást arra, hogy használatuk hogyan leggyümölcsözőbb a látogatóra, hogyan leghíztosabb a kiszolgálás és az ellenőrzés. Hírlapot, vagy levéltári anyagot egy helyen, ugyanolyan kezelési eljárás mellett használatra kiadni szinte lehetetlen . . ."

"A könyvtár építési törvénye a tűz és más károk elleni föltétlen biztonság . . . A hivatalos helyiségeké viszont, hogy egymásból folyjanak. A könyv, amint bejön, egyenesen járja meg az útját, bennük . . . E három épületrésznek mind külön önállósága és sajátossága van . . . Az új könyvtári épület típusa véleményem szerint az lesz, amelyik a részek önállósítása mellett az egészbe harmóniát tud adni . . ."

Az előírt határidőre kilenc pályamű érkezett be. Egyformán komoly alkotások, bár némelyik nem vette eléggé figyelembe

a program előírásait. Emiatt költségeik összege - a légköbméte-
renként megállapított 20 K.alapárral számoltan 1.166.370 és 2.
160.995 K. közt mozgott. A Bizottság gondos tanulmányozás után, s
egyhanguan, az első díjra Orth Ambrus és Somló Emil, a másodikra
Korb Flóris és Giergl /Györgyi/ Kálmán, a harmadikra Sebestyén
Arthur tervét javasolta. Két további pedig megvásárlásra aján-
lott.- Egyúttal azt is megállapította, hogy mivel hiánytalanul
elfogadható terv mégis a pályaművek közt, a három díjazott -
nak az építészeti most már könyvtárosi irányítással dolgozzák át
véglegessé terveiket.- E megoldást azonban /mivel közben azt is
jelezte a Miniszterium, hogy az építési fedezetet a közbejött
újabb állampénzügyi nehézségek miatt csökkenteni kell!/ csak
Korb Flóris műépítész fogadta el. Egyben felkérte Erdélyi Pált,
hogy legyen segítségére a végleges terv kidolgozásában.-Pályázó-
társa, Györgyi Kálmán is kimentette magát a részvételből. Ugya-
nis akkor folyt Korbbal közös és sokkal nagyobb munkájuk: a Zene-
akadémia palotájának kiviteli tervezése, mely nagyon sok időt ~~é-~~
~~szel~~ igényelt.

Míg az első és a harmadik díj nyertesei a monumentálisabb
zártnégyzetes megoldást, a Korb-féle másodiké a háromrészesen ta-
golt és némileg a bázeli emlékeztető átló tengelyűt választot-
ta, mert ez olcsóbban oldható meg és a továbbfejlesztésre mégis
jóval könnyebb lehetőséget nyújthat. Ez utóbbi volt egyébként a
legkevesebb költségű, minthogy az előírányozott helyiségek terét
a kelletténél kisebbre vette. De bár több szellemes részlete mi-
att is joggal érdemelte meg a második díjat, e most következő új
munkaszakaszában a tervezés oly gyökeresen megváltozott, hogy vé-
gül minden hasonlatosságát elvesztette az eleinte talán mintául
szolgált, de jóval kisebb bázeli épületével.*

* A beérkezett tervpályázatokat, és a velük kapcsolatos intézkedéseket, részletesen közölte a Magyar Pályázatok c. szaklap 1904/5 évi 9. füzeté.

Korb Flóris a kiváló képességű műegyetemi tanár - kivel 1928-32-ben a debreceni Egyetemi Könyvtár megtervezésénél szerencsém volt éppígy együtt dolgozni - többször említette, hogy e munkában valóban Erdélyi Pál volt az irányító. És bár ő a szokott szerénységével erről később alig beszélt, a Miniszteriumban ^{mindig} számon tartották ez érdemét, ^{is} és később az új könyvtárral kapcsolatos sokféle kimagasló teljesítményéért ^{is} joggal kaphatta meg ^{ez} ^{legfeljebb} elismerést. - Azt bizonyára mondanom se kell, hogy e tervezési munkát mindvégig oly hivatalos feladatának érezte, amelyért külön díjazást kapnia és elfogadnia nem szabad! Neki anyagi előnyök helyett a könyvtáráépítés nagy munkájából csak a becsülettel elvégzett feladatok örömei jutottak!

Erdélyi Pál és Korb Flóris közös új terve hamarosan elkészült, bár ugyancsak megnehezítette ezt, hogy a munka közben közel egy harmadával! megnövelt helyiségtérnél is - a költségvetési gondok miatt - az építési részre 1.000.000 K-ra leszűkített fedezetet kellett alapul venni. A klassicistát követő és a könyvtárügy iránt szintén élénken érdeklődő Berzeviczy miniszter 1904 őszén bizott is abban, hogy ez új és most már a kivételre szívesen elfogadott terv alapján rövidesen megindulhat az építkezés. Ennek azonban a váratlan politikai nehézségek miatt mégis újra el kellett maradnia. 1905. szeptemberében az Egyetem rectorának tanévnyitó beszéde ezt ilyképp tette szóvá: "Fájdalommal és a legnagyobb aggodalmaktól eltelve látjuk, hogy ama reményeink, melyeket oly közel láttunk a megvalósuláshoz, az általános helyzet szirtjein egyelőre hajótörést szenvedtek!"

E kedvezőtlen huzavona Erdélyi Pált már egymagában is elkeseríthette volna. De mi volt ez ama fájdalmához, hogy ugyanez időben fiatal - második - feleségét is el kellett temetnie. E veszteségét a remélt gyermekvárással kapcsolatos és idejében fel nem ismert fertőzés okozta, kevéssel azután, hogy^{egy} Vajdahúnyadon nagy sikerrel megrendezett EME vándorgyűlésről hazaérkeztek. - A tízévi boldog házasság után ilykép kettős gyásszal sújtott tudósunk már életkedvét kezdte veszíteni a rázúdult csapások miatt. Ée következő időszakát csak a sokféle munkájába való még fokozottabb elmerülés tudta elviselhetőbbé tenni. A növekvő könyvtári elfoglaltság ezüneteiben most még több utánjárással vezette a szépen fejlődött viharosi gazdaságát. Többször csatlakozott ama barátaihoz, kik a Magyar Népművészet első kötetének előkészítése során a Székelyföldet meg Kalotaszeget járták. Vagy ha nem tudott otthonából hová menekülni, művészi csellójátékában sírta ki magát. - Majd mikor úgy érezte, hogy a könyvtári munka itt szintén csak csalódásokkal fenyegeti, egy nem várt új lehetőség nyílt meg előtte.

Széchy Károly professzor pesti kinevezésével megírult a magyar irodalomtörténet tanszéke. És e tárgykör nagy terjedelmére, megfontosságára való tekintettel felmerült az a jogos óhaj, hogy a tanítását osszák meg egy középkori, meg egy újabbkori tanszéken; olyként, hogy az előbbi a népköltészetünkkel is behatóan foglalkozzék. Erre több illetékes a jeles folklorista Sebess-tyén Gyulát, az utóbbira pedig Erdélyi Pált javasolta. Ez a meghívás - ha Erdélyi megtartja a könyvtárigazgatói munkakört is - több okból lett volna igen szerencsés, ha nem fullad a féltékenységek ismert kátyujába. ^{Mert} A Bölcsészeti Kar ily tanszék-szaporítását nem látták volna nagyon szívesen a többi karok,

kiknek szintén voltak hasonló igényeik. Ezen felül az irodalmi tanszékre való meghívást Ferenczi Zoltán és Angyal Dávid maguk is elvárták. Végül a szókimondó Sebestyén Gyulának - ki Erdélyi Pál után az Orsz. Széchényi-Könyvtár kéziratárának lett a vezetője - a kelletténél több volt az ellenzéke.- Mivel ezek miatt a szándékolt meghívásokról egyre kevesebb szó esett, így pályázat kiírására került a sor, melyben Erdélyi nem óhajtott résztvenni. Ezért lett a sok versenyző közül Dézsi Lajos a szerencsés.

Eközben Erdélyi szabad idejében megírta az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagybuzgalma létrehozójának, Mikó Imre grófnak, az emlékezetét. Összegyűjtötte Balassi alig ismert jeles tanítványának, Barakonyi Ferencnek költeményeit és életrajzi adatait. Továbbfolytatta - kiadásuk reményében - édesapja nagy levelezésének rendezését és a sokféle más tervének megvalósítását.- De a más^{ik} munkavállalásaiban ugyancsak óvatos volt. Az üzletszerűnek látott feladatokat mindig elhárította.

Nagyon szerette volna, ha intézetének átszervező munkája kapcsán, és még inkább a remélt új épület elkészülte után, megindulhatott volna abban a közép- és felsőfoku rendszeres könyvtárosképzés is. Mivel azonban ő maga második főfeladatként továbbra se hanyagolta el a régi magyar irodalomtörténet és a népköltészetünk tanulmányozását,^x

^x ekkoriban lett ennek c. rk. tanára,

első tisztségviselőjét, Gyalui Farkast, a könyvtárban egyetemi magántanárát biztatgatta, hogy jóval komolyabban foglalkozzék ^{ma} e feladatával. Ennek hatására írta meg Gyalui "A könyvtártudomány célja és feladata Magyarországon" /1903/ című újabb füzetét, mely röviden, de ügyesen világította meg az ezirányú jogos igényeket.- Majd négy évvel később ama kéréssel fordult a Bölcsé -

zeti Karnoz, hogy az ebben kifejtett indokokra való tekintet -
tel tegyen előterjesztést a Miniszteriumhoz e tárgykör rendez-
tanszékének létesítésére.- A Kar azonban egyhangulag úgy dön-
tött, hogy előbb a már évek óta sürgetett kilenc más tanszék
felállítását tartja szükségesebbnek.^x

^x Bizonyára azért is történt ez így, mert a Gyalui ezirá -
nyu szakmunkásságát nem látták elegendőnek. Pedig Erdé -
lyi folyton nógatta, hogy ha egyelőre nem kíván eredeti
munkát sajtó alá adni, legalább ama fontosabb külföldiek
fordításával gyarapítsa szakunk irodalmát, melyeket az
előadásai során felolvas.- Gyalui hosszú életének a vége
felé pontos bibliografiában adta ki a főleg napilapokban
megjelent kisebb-nagyobb közleményeinek jegyzékét. Ebből
is látszik, hogy a könyvtári vonatkozások száma és terje-
delme mennyire elmarad az időszerű kis újságcikkéké mö -
gött. Jóval kisebb lett tehát az eredmény, mint amennyit
vártak tőle a sokévi magántanárság mellett.

Gyaluit azonban e törekvésének kudarca annyira hántotta, hogy
ettől kezdve alig törődött már előadásával is, hogy még több
ideje jusson a sokkal jövedelmezőbb újságírára.-

Közben azonban oszladozni kezdtek a politikai felhők. És az új koalíciós kormány kultuszminisztere: Apponyi Albert gróf, igen erős kézzel fogott a félbeszakadt tárcaügyek rendezéséhez. Utasítására 1906. májusában Tóth Lajos miniszteri tanácsos, az Egyetemi Ugyosztály főnökének elnöklésével kijelölte az Építésügyi Bizottságot. Ez újra átvizsgálta Erdélyi és Korb közös tervét s minthogy a feladat fontosságának kedvezőbb mérlegelésével sikerült a fedezetet is mintegy húsz százalékkal felemelni, a Miniszterium árajánlatokat kért az építésre.

Ezek aránylag igen rövid idő alatt beérkeztek és a felülbírálásuk után a munkát Reményik Károly építészre bízta a miniszter, aki az Egyetemi Központi Épület elkészítését is teljes megelégedésre végezte. Vezetésével, a június 15-én kapott megbízatásra, pár héttel később megindult az alapozás nagy munkája. Egy évvel később, 1907 őszén, tető alatt volt az épület. A következőben befejeződtek a műszaki feladatok, elkészült a rendkívül sokféle igényű berendezés és a párhuzamosan folyt könyvtárosi előkészítés után 1909. február elején megnyílt az egyetemi hallgatóság számára az új nagy olvasóterem, majd 1909. május 18-án Apponyi miniszter személyesen avathatta fel az erdélyi magyarság régvárt nagy könyvesházát mintaszerűen elhelyezett gyűjteményeivel.

Tekintsünk azonban még kissé vissza eme gyorsan - sőt a mi viszonyaink közt példátlanul hamar - elért nagy eredményre, melynek lépcsőfokait igen jellemző részleteiben tükröztetik vissza felettes hatóságának, a miniszteriális Építésügyi Bizottságnak, jegyzőkönyvei, melyek egyik példányát Erdélyi Pál magának őrizte meg.- Ha ezekben nem is esik szó arról az állandó utánjárásról, mellyel Erdélyi a kivitelező építésszel együtt mindenben és mindig a takarékosabb és jobb megoldást kereste; sem arról, hogy a munkák hibátlanágát szigorú szemmel (gyakran az állványzatra is felmenve), vagy a felszerelést és a berendezést készítő pesti és helybeli gyáraknál is miként ellenőrizte; mint tartotta állandóan kemény kézben a hetekre, sőt napokra beosztott könyvtárosi előkészítő és költöztetési munkákat, az mindenestre kitűnik, hogy milyen türelemmel és szívós kitartással kellett harcolnia e fontos Bizottságban is, hogy az építkezés minden tekintetben beválta a hozzáfűzött reményeket. Pedig feladata már csak azért se volt könnyű, mert benne maga volt az egyetlen könyvtári szakember! De már e téren is a legteljesebb összhangban dolgozott a szándékait mindenben megértő Korb Flóris műépítésszel, mégis ezért kellett lemondania a többség által a fedezethiányra való utalással, vagy "kevésbé fontos" -nak minősítéssel lezavaszott részletekről, vagy azok igényeit minimálisan csökkenteni. És önzetlenségét talán mindennél jobban jellemzi, hogy e tárgyalások során maga mondott le a valóban szükséges igazgatói lakásról is, mely a költségvetésben jelentős fedezetet kapott. Egyfelől azért tette ezt, hogy ennek árából ^{intézet} a berendezését tegye a tervezettnél jóval tökéletesebbé, másfelől pedig rossz tapasztalatokra figyelt fel más intézeteknél. Ezért el akarta kerülni, hogy őt, vagy utódait oly anyagi

elöljáróknak igénybevételeivel vádolhassák, amit a tulközeli hivatali adottságok kihasználását számukra megkönnyítő e bennlakás netán jelentene.

Az első és 1906. június 15-n megtartott bizottsági ülést az építés ügyét mindvégig nagyon szíven hordozó Tóth Lajos elnök azzal nyitotta meg, hogy "miután az új könyvtári épület építését eddig akadályozó politikai zavarok megszűntek, semmi akadálya nincs annak, hogy a Bizottság megkezdje működését." Korb Flóris műépítész bemutatta az egyes munkacsoportokra bekért ajánlatokat. Közölte, hogy sikerült ezeket úgy csoportosítani és itt-ott le is szorítani, hogy a Minisztérium által az építési részlegre előírányzott "lehetőleg egymillió K.fedezet" e költségeknél elegendő lesz.

A harmadik ülésen /1907.jan.26./ Korb jelentette, hogy az építés már elérte a földszinti padlószintet. - Erdélyi kivánságára elrendelték, hogy a raktárépület ablakkereszetei az ajánlatban elfogadott fa helyett a tűzbiztonság lényeges növelésére, bár nagyobb költséggel, tisztán vasból készüljenek. - Felkérték az igazgatót, hogy a berendezés kiviteli tervét június közepéig nyújtsa be. És tegyen az Egyetemi Tanács útján olyirányu felterjesztést a Minisztériumhoz a személyzeti létszám felemelésére is, hogy erről szintén kellő időben gondoskodva a Könyvtár már 1909-ben megnyitható legyen.

A pontosan tervezési munka eredményeként a Bizottság kilencedik ülését 1908.december végén már az új épületben tarthatta meg. Az utolsón pedig /1910.május 14-én/ a zárzámadást a következőképpen összegezte. x

x | A most folyamatosan lévő könyvtári építkezésekre tekintettel hasznosnak véltem ennek főadatait közölni.

A /felemelt/ hitelkeret	2.100.000 K
- A költségek végösszege	<u>1.975.413 K 14 f</u>
Fedezetmaradvány	124.586 K 86 f

A költségek következőképpen alakultak:

a/ Telekvételár és átírás	442.193 K
b/ Tervpályázati kiadások	10.177 "
c/ Adminisztratív kiadások.	41.467 " 89 f
d/ Építési költségek	1.087.134 " 77 f
e/ Berendezési és beszerzési költségek	394.440 " 48 f
Összesen :	<u>1.975.413 K 14 f</u>

Az építészeti tiszteletdíj /a d. és e. tételekben, a a mérnöki díjazás szerinti százalékkal/ 59.462 K 53 f-ben állapított meg. Az adminisztratív kiadások tételét a munkát állandóan ellenőrző hatósági mérnök díja, a hivatalos utak költsége stb. terhelték. A berendezési költségekből / a vasállványokért/ a Schlick-gyár 148.530 K 43 f-t kapott.

A benyújtott számlák helyességét előzőek ő maga ellenőrizte. Nagy bosszúságára az Állampénztárnak egyidejűleg visszatartalt 124.586 K 86 f fedezetmaradvány főként amiatt keletkezett, hogy a telket kiegészítő szomszédos részt - mely a jövőbeli fejlődést is megkönnyíthette volna - a tulajdonos hazavonása miatt nem sikerült megvásárolni; a bizottság nem pártolta a javasolt házinyomda létesítését /pedig erre úgy a cimtár-sokszorozítás, mint általában egyetemi érdekből nagy szükség lett volna/, sem a forgalmasabb helyiségekbe kért zajfoglalószőnyegek; valamint a tervezett falfestmények és kisebb szobordíszek elkészíttetését. De így is jelentős haszonként könyvelhette el, hogy a fűtőberendezés drágább és jobb megoldását erőszakolta ki, a hírlaptári emelet faállványzatát a régi felszerelés átalakítása helyett újonnan készíttethette el, a levéltári termekbe eredetileg engedélyezett fiókos faszekrények helyett tűzhiztos acélfiókok fala került, a főajtók szellemesen megtervezett biztonsági zár-

sorozattal és automata ajtócsukókkal lettek felszerelve, a könyvkötészet számára elsőrangú gépeket vásároltak, végül mind a könyvraktári állványzat, mind a feburorok kivitele a legjobb, tehát drágább minőségű lett.

E tanulmány terjedelme nem engedheti, hogy a pályázaton résztvett terveket ehelyen is ismertessem. Többjük valóban monumentális palotával gazdagíthatta volna Kolozsvár városképét. A később említendőkre való tekintettel csak a kivitelezett alapjául szolgálókkal kívánok foglalkozni.

Mivel - mint említettem - a tervezésnél többen vették figyelembe a bázeli Egyetemi Könyvtár új épületének elhelyezését is, amit a svájci Laroche 1896-ban igen szellemesen oldott meg, ezt Erdélyi Pál tanácsára, 1904-ben Korb Flóris műépítész szintén személyesen tanulmányozta.^x

^x Erdélyi 1897 nyarán, majd utána 1897 őszén Gyulai Farkas jártak Bázelen.

Az eltérő tervezési programra való tekintettel azonban a sarokos kiképzést választó öt terv egyike se tekinthető a bázeli utánczásának. Így a második díjat nyert Korb-Giergl-terv is egészen egyéni elgondolása. A belőle kifejlesztett és kivitelezésre került Erdélyi-Korb-féle pedig még inkább az lett! Elsősorban azért, mert a bázelinél jóval nagyobb.

^{xx} A bázeli könyvtárnak összköltsége /870.100 sv. frank/
kb 40 % -a volt a kolozsvárinak.

Az pedig, amit némelyek ez épület főjellegzetességének tekintettek: a sarokbejárat, valamint az átlós-elhelyezésű főolvasóterem, az olyan sarokteleknél, aminő a kolozsvári is volt, a tervezésnél önmagától adódott.-

A kivitelre került tervnél a beépített tér a Korb-Giergl-

féléhez mérten sokat növekedett. Az épület külső-belső szépségét pedig nagy mértékben fokozta, hogy lemaradt az alapulvettnek minden divatos cifrasága. ~~Ennél~~ Természetesen ^{szokásos} hasznosítani lehetett a pályázat díjazott és megvásárolt más terveinek több szerencsés elgondolását is.

x Így pl Láng Adolf tervének a tűzbiztonságot nagyon fokozó megoldását az első földszintnél.

Erdélyi csak abban hibáztatta magát utólag, hogy a pályázati programban nem írta elő még egy óhaját. Azt, hogy az épület lehetőleg valamely jelesebb erdélyi műemlék stílusával igyekezzék idevalóságát külsejében is hangsúlyozni.

Az Erdélyi-Korb-féle terv kimagasló előnyei a valamennyi korábbival legjobban az alagsori tervrajznál szembejönnek. Jól látni ezen, hogy a három másodéla és ezért különböző módon is épített, hátrézt a talajszinten utak választják el egymástól. Emiatt a nappali megvilágítottóság, szellőztettségük és nem utolsósorban a tűzbiztonságuk nagy mértékben fokozódott. A kétemeletes és csarokbejárata főépület a két szárnya közé épült háromhajós, egyemeletes olvasótermet és tartozékait, az utcai lárnától kellőképpen elzárja. - A harmadik épület pedig, a szintén elkülönített és /a pince-meg padlástérrel együtt/ kilencszintes nagy könyvraktár vezont mind a feldolgozó helyiségektől, mind a nagyolvasó felől a legrövidebb uton érhető el. Így az épületrészek belső kapcsolata kifogástalan és természetes. Éppilyen kitűnő a főépület bejárati csarnokának forgalom-megosztása, mely négy szintjén mintszerűen tereli a céljuk szerinti tíz irányba a könyvtárba lépőket; de nem kevésbé az ezen épületrész egymásfeletti helyiségeinek beosztása, mellyel az egészen más rendeltetésűeket a legszellemesebben csoporto-

sítja. - Ugyanez előnyök tűnnek szemünkbe akkor is, ha az olvasó-termi-csoport, az igazgatóság, a feldolgozási helyiségek, a különgyűjtemények, a kiállítási rész, az előadóterem, - az alsóföldszinten pedig az oldalbejáratok, a kapuszobák, a szintily világos népkönyvtári, illetve könyvkötészeti, valamint fűtési helyiségek teljes elkülönültségét és mégis egymásmellé rendelt voltát figyeljük meg.

Igy mutatkozott meg kimagasló eredményeiben az Erdélyi Pál által hangoztatott alapelvek helyessége. Az, hogy a könyvtárnok, aki intézetének eszközeit, közönségét, rendeltetését ismeri és mérlegeli, az az igazi és kizárólagos tervező. Az építész, aki e terv részleteit is kidolgozza és a munkát felvállalja: a végrehajtó. A könyvtárnok feladata az építési program elkészítése és az építésznek e szerint kell az épületet megépítenie. "A felelősség a tervért a könyvtárnokot, az épületért pedig az építészt illesse . . ."

Bár nagyvonalu terve a határtszabó költségvetési keretek közt sajnos mégse volt maradék nélkül megvalósítható, ő mégis sokáig bizott abban, hogy a következő évek során nem lesz nehéz e pár hiányt pótolni. Ezek feltűnőbbje egyelőre csak a bejáratu csarnok homlokzatán fenn üresen maradt felirati tábla volt. Az Egyetemi-Tanáca és a Muzéum-Egyesület vezetősége ugyanis hamarjában nem tudott megegyezni olyan rövid szövegben, mely e két intézmény tulajdonjogát egyformán hangsúlyozná. A "Könyvtár", vagy a "bibliotheca" szavakat nem találták eléggé kifejezőknek.^x

^x Tízennégy év múlva az új birtokosok a saját megtévesztő szövegükkel szeltek ezt a hiányt pótolni.

A további hiányok /a könyvrenováló és fényképlaboratórium,~~va-~~

valamint a házinyomda és a tervezett lakások elmaradása/csak később okoztak részben orvosolható gondot.

Az épület a 7317 m² nagyságu telken 2690 m² alapterületet foglalt el, a négy /illetve 9/ szintjén mintegy 12.000 m² nagyságu padlóterrel. Ez kb 20 % -al nagyobb lett a Tervezési-program-nál előírottnál. Külsőjét és belsőjét Erdélyi Pál az Uránia 1912. évfolyamának egy hosszabb a képekkel is kiegészített tanulmányá-nak ismertette. A további részletkérdések iránt érdeklődőket ennek elolvasására is kérnem kell, bár az itt közölt pár alaprajz és kevés kép bizonyára szintén sokat elárulhat, a Könyvtár kül-ső és belső szépségéről, célszerűségéről.- Ehelyen ezért csak néhány pontot szeretnék megvilágítani.

Könyvtárosi szempontból különösen sikerültnek mondhat-juk, hogy az utcáról pár lépéssel, csak pár lépcsőfokon léphe-tünk a ruhatár elé, onnan pedig a használati forgalom központ-jába. Ennek magva a címtárterem, a nagyolvasó, valamint az ol-dalolvasóterem tengelyeinek kereszteződésében álló üvegfa-lu emelvény-szoba, honnan az ügymenet nemcsak könnyen irányítható, hanem teljesen ellenőrizhető is. Nagy előny, hogy külön ruha-tára van az olvasóknak, valamint az előadó és a kiállítási ter-mek közönségének.

A berendezés legjobb megoldása szintén a két tervező közös munkája. Az első budapesti és kolozsvári bútorgyárak pá-rocsították ebben a legtartócsabb kivitel a könnyed csinosság -gal. Erdélyi ezek készítése során se mulasztotta el a gyakori személyes ellenőrzést. A helykihasználás mindenhol teljes. A fontosabb bútorokból többféle mintadarab alapján választották ki a legmegfelelőbbet. Hogy a bútorozás a helyiségek eltérő igényeihez képest természetesen nem egyforma, az főként olva -

asztalaiknál látszik. Érdekes a nagyolvasóterembe készültek lapjainál az a bemélyítés, mely nemcsak a melléülést tette kényelmesebbé, hanem növelte az asztalok közti teret is.- E terem két oldalhajójába sorakoztatott terjedelmesebb és jól elkülönülő munkahelyeket a nagyobb apparátussal dolgozók nyomban megkedvelték.

Az épület négy szintjén levő hat olvasóterem egyidejűleg összesen 252 olvasó számára kínál kényelmes helyet. A könnyen elérhető és kitűnő akusztikájú előadóterem 150 személyes. A levéltár kezatos raktártermei másfélezer újszerű acéldobozban csoportosíthatja anyagát, mik a falba épített sínekből fiókezen húzhatók ki. Tűzbiztonságukat az is jelentékenyen fokozza, ^{hogy} bár a tűzoltó berendezések mindenhol kéznél vannak, az ablakokhoz állított lejtőkön az egész gyűjteményt rövid idő alatt teherautókra lehet lecsúsztatni. ^x

^x Igen sajnálatos, hogy az Orsz. Levéltár új épületénél nem ezt az előnyös megoldást választották. Igen sok későbbi nagy kárt lehetett volna vele elkerülni!

Külön figyelmet érdemel a raktárepületnek a tartóelemekkel közös szerkezetű könyvállványozása. Ennek rendszerét Erdélyi a külföldön megfigyelt új megoldások alapján maga tervezte meg, majd szabaddalmaztatta. Kivitelezését a budapesti Schlick-gyár vállalta legolcsóbban és egyben hibátlanul. Polctere a nagyraktárban és a termekben összesen kb 20.000 méter lett. Ez állványzatnak - mit utóbb úgy nálunk, mint külföldön is több könyvtárban alkalmaztak - egyfelől a vassal és a hellyel való nagy takarékoság az előnye, másfelől az, hogy a fogasléceire csapokkal függesztett akár teli polcokat is, egy erős fogással, a könnyűmozgása és szintén fogasléces kis kocsikra lehet áttenni, s

ezokon mind vízszintes, mind függőleges irányban bányára szállítani. Ezek jelentékeny újításnak számítottek.*

*Ld: MK-czemle, 1908:289-90.

Nagy gondot fordítottak a tervezők a világítás és a liftek villamos hálózatának többszörösen biztosított elhelyezésére. A kapusszoba kapcsolótáblájáról a hivatalos időn túl minden helyiséget áramtalanná lehet tenni.- A nagyraktár tűzbiztonságát az is növeli, hogy minden szintje két-két aszbeszt-középjáratóval elzárható.

Mivel a berendezés különös gondos elkészítettése a tervezettnél némileg több időt kívánt, ezért húzódott a Könyvtár megnyitása az 1908/9. tanév elejéről annak végére. De ez a késleltetés ugyancsak sok előnnyel járt az irányban, hogy Erdélyi Könyvesháza a kezdetben remélnél is tökéletesebb lehessen. Am e szép eredmények nem kis mértékben köszönhetők a Miniszterium illetékes osztályainak - elsősorban Czász Károly és Tóth Lajos miniszteri tanácsosoknak - is, akik az építés ügyét mindig a jelentőségéhez mértén karolták fel. Ahol lehetett megtoldották valamennyire a fedezetet; nem emeltek kifogást az ellen, hogy a lakásokra ezant költségrész is a berendezés jobbátételére fordíttassék; és volt rá gondjuk, hogy ügymeneti nehézségek minél kevésbé hátráltassák a munkát.- Hogy a korábbiakban részletezett építési költségnek/ a telekárón felüli/ 1.533.220 K.értéke mekkora volt, azt talán amaz összehasonlításból ítélhetjük meg legjobban, hogy kevésbé előbb a kolozsvári három legnagyobb klinika /Belgyógyászat, Sebészet, Nőgyógyászat/ külön nagy épületeinek építése és felszerelése együtt csaknem ugyanannyit /1.596.000 K/ igényelt!

Az építkezés mindvégig fillérekre is néző takarékosága

nélkül azonban ilyen szép eredményt elérni nem lehetett volna. Sőt mert e takarékoskodás néha a kelleténél nagyobbra nőtt, annak a káros következményei pár helyt nem is maradtak el. Emiatt nem lett hibátlan a két oldalolvasóterem feletti tetőtérasz szigetelése, minek elhanyagolása miatt a beázások 1919 után már kárt okoztak. Célszerűtlennek bizonyult a szakértők által a parketta helyett javasolt s valóban csinos dolomen-padló, ami korán repedezett. A folyosófalak csempézése a célszerűnél alacsonyabb lett. A könyvállványok padcserkái a kiszáradás után könnyen kilazultak vasfoglalataikból. Azt nagyon hiányolta később a Miniszter is, hogy a nagyolvasóba tervezett freskók elmaradtak. Az egyik Mátyást ábrázolta volna a Corvinában, a másik meg Bethlent Gyulafehérvárott, tudósai körében.- Erdélyi utánjárására csak 1914. tavaszán kapott Körösfői-Kriesch Aladár megbízást ezek vázlatának elkészítésére. De az Apponyit követő Zichy miniszter ^(antikus hűfőle H.) úgy rendelkezett, hogy Mátyás helyett Ferenc József király egyetemalapítási csoportképe kerüljön itt megfestésre.- A háború kitörése miatt azonban sem erre, se más hiányok pótlására nem kerülhetett sor.

Mindez elkerülhetetlen és lényegében csak átmeneti hiányoktól eltekintve minden hozzáértő, sőt laikus is, egyetértett abban, hogy Erdélyi Pál az alaposan előkészített, remekül megtervezett, évekig tartó szivós utánjárással kiharcolt és mindvégig a leg gondosabb munkával megvalósított Könyvesháza ^{mei} x

x Erdélyi szívesen használta e régies és igen kifejező elnevezést

teljesen beváltotta a hozzá fűzött nagy reményeket. Olyan hajléka lett a tudásnak és műveltségnek, melyben az irás meg a könyv, az olvasás meg a kutatómunka egyaránt meleg otthonra

emlékezésnél
lelt. Az olvasásnál különösen hangsúlyozni szeretném - mert Erdélyinek demokratikus gondolkodására is jellemző - hogy hazánkban először ő biztosított közös hajlékot a tudományos és a köznevelődési szolgálatnak. Olyant, hol reggeltől estig minden olvasni tudót szívesen látnak, ahol a régiéknél jóval célzerűbb címtárakból bárki könnyen kiválaszthatja a neki szükségeset, ahol kíváncságra más könyvtárakból is átkérlik munkájához az itt meg nem lévő de szükséges műveket. Ahol a szellem kincseit nemcsak a leggondosabban gyűjtik és őrzik, ahol nemcsak esetleges sérüléseik gondos kijavításával biztosítják ezek hosszabb életét, hanem változó kiállításokon rendre minden érdeklődő szeme elé tárják, ahol beszélnek róluk, ahol a velük foglalkozó tudományt megismerni és továbbfejleszteni lehet. Végül - de nem utolsósorban - ahol arra is gondoltak, hogy a felállítandó házi nyomdából a régi magyar sajtó nemes hagyományait követő kevés de becses kiadvány is kikerülhessen, a vele kapcsolatban a könyvkötő műhely pedig iskolája legyen az egykori híres erdélyi könyvművészet e másik ágának is.

azonban
Ha az itt elmondottakban csak az építés menetét ismertetném, igazságtalan lennék ott működött derék könyvtárosaink iránt, akik az eléjük tűzött nehéz munkájukat ez idő alatt és vele versenyezve úgy végezték, hogy a szakaszosan beosztott határidőkre minden előkészület megtörténjék, az átköltözés zavartalanul folyhasson és a Könyvtár minél rövidebb elzártság után úgy nyílhasson meg a hirtelen megnövekvő újabb használat számára, hogy kifogás e tekintetben se érhesse.

Csak könyvtáros tudja kellőképpen mérlegelni, hogy mit jelentett a közben több mint kétszázezer kötetre nőtt könyvanyagot ily rövid idő alatt a lényegesen más új elhelyezésnek

megfelelően átcsoportosítani, a címtárát pedig az újrendszerű kis kartotéklapokra kézzel, igen szép írással átmásolni! Mindezt olyan szűk helyiségben, hol már a kevés személyzet is alig fért el, ahol mellettük tovább folyt az élénk használati forgalom - vagy pedig a városban többhelyt igénybevevett a télen jobbra fűthetetlen raktárakban! - Mondanom se kell, hogy az átköltözéssel kapcsolatban megtörtént a könyvanyag alapos számbavétele és a további fejlődést irányító statisztikák megszerkesztése is. ^x

^x Összehasonlításként megjegyezhetem, hogy az Orsz. Széchényi Könyvtár hasonló de költözés nélküli és így könnyebb munkája 1866-76-ban tíz évet vett igénybe!

De ez is sikerült Erdélyi Pálnak, a munkameosztásának és az immár jól betanult derék munkatársainak. A Könyvtár csak 1908. július elsején /a tanév végén/ szüntette be használati forgalmát a régi helyiségben. Ezt már januárban átadta az örökébe lépett Növénytan Intézetnek. Rendezett könyvsorait csavaros tartókba szorítva gondos rendben hetekig vitték teherkocsik az éppen hogy kiszáradt raktárházba, hol a felállítás után megtelt polcok összhossza /a raktár felének elfoglalásával/ 9.250 métert tett ki! És már két hónappal később megnyílt az új épület 120 személyes nagy olvasóterme. Majd a rövidesen sorra került a meghatóan ünnepélyes megnyitás után a nagyközönség is láthatta Könyvesházának a különgyűjteményeknél is megmutatkozó nagy gazdagságát.

De azt a valóban hősi munkát, ami a falak közé zártan mindezt előkészítette, majd követte, csak igen kevés szakértő vehette észre. ^x

^x A nagy olvasóterem kétórás ebédszünettel, naponta reg -

gel 8-tól, esti 8-ig volt nyitva.-Ugyanekkor az Orsz.
Széchényi-Könyvtár csak 9-től 4-ig!

Az első időben Erdélyivel dolgozottak egy része kirotálódott, vagy a státuskeret szűk volta miatt volt kénytelen elmenni. De az ezek helyére jöttek, illetve a mellette később is kitartók közül nem hagyhatom említés nélkül dr. Ferenczi Miklós, Gazel -
li Árpád, dr. Gyalui Farkas, Kelemen Lajos, Köhlös Zoltán, Lend-
vay Anna, Monoky István, Dr. Persián Kálmán, dr. Puskás Endre,
dr. Szádeczky Béla, Valentiny Antal és dr. Veress Endre nevét.-
Az itt említettek egy részét váltotta fel később /1918.végéig/
Agárdy Dezso, Andrásovszky János, dr. Csillik Bertalan, Fodor
Jolán, dr. Herepey Árpád, Szabó György, dr. Széchényi Sándor,
Winnis Nándor meg e sorok írója, és az a kevés, kiknek ezek
közül később könyvtárszervezési vagy éppen könyvtárépítési fe-
ladat jutott, mindig büszkén vallotta magát az Erdélyi Pál ta-
nitványának.

Velamennyiök legpontosabb összedolgozása segített abban,
hogy Erdélyi a törekvéseinek legnagyobb részét e Könyvesház
első hat munkáévében meg tudta valósítani. És nem rajta múlt,
hogy az ezt követő e mind kedvezőtlenebb időben nem haladha -
tott ugyanilyen lendülettel tovább. Ezért nem tekintette a ko-
lozsvári munkáját befejezettnek. És ezért hagyta félbe azt a
hosszabb tanulmányát is, mit intézetének történetéről, épületé-
ről, céljáról és eredményeiről írni kezdett, s amely mindeze -
ket a remélt házi nyomda első termékeként széles körben e több
nyelven ismertette volna.

Attól kezdve, hogy Kolozsvárra került, igyekezett Erdélyi mindazon kellemetlenségeket elfelejteni, amik pályája első felében annyira hátráltatták a múzeumi munkáját, előmenetelét. Így mikor híret vette régi barátja, Schönherr Gyula, tragikus megbetegedésének, amely ugy a Múzeumi Könyvtár, mint a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének ügymenetében oly zavart okozott, az emiatti részvétét nyomban Fejérpatakynak is kifejezte. Ez válaszelevelében /1906:XII.18./ e szomorú eset részleteit ismertetve a maga részéről se felede el hangsúlyozni, hogy "igazán meghatott együttérzéssel azzal az intézettel, mely mindig örömmel és büszkeséggel gondol arra, hogy egykor Téged is magáénak mondhatott . . ." - Pár hónap múlva is /1907:IV.18./ hasonló olvashatunk tőle: "Téged, bármily hosszú idő választ el már a Múzeumban való működésedtől, mindig hozzánk tartozónak tudunk és ismerünk . . . Fogadd részemről is a biztosítást, hogy igaz barátságom irányodban változni nem fog . . ."

Erdélyi Pál nem volt azaz ember, ki a feléje nyújtott baráti kezet meg nem fogta volna. Hiszen úgy érezte, hogy érdekeik itt már valóban nem ütközhetnek . . . Egy újabb levelében sajnálkozott, hogy épp akkor nem volt Kolozsvárott, mikor Fejérpatakynak itt átutazva Gyulai kíséretében megtekintette az építkezést.^x

x Vele együtt érkezett Szalay Imre a M. Nemzeti Múzeum igazgatója is. Ez azonban jellemző módon sem akkor, se később nem kívánta látni Erdélyinek a mind többek által dicséért alkotását!

Az ittlátottakról Fejérpataky pár nap múlva /1907: IX.1./a következőket írta: ". . . Nagyon meglepett az új könyvtári épület célzéré és minden tekintetben követésre méltó volta. Szívvel gratulálok e nagy alkotáshoz, mely a Te érdemed és amellyel minden magyar könyvtárnok előtt irigylés tárgya lettél. Mikor jutunk mi ennyire? - Szívvel üdvözöl régi igaz híved Fejérpataky László."

Mikor a Múzeum-Egyesület sok tagja mindjohban felismerete, hogy az új Könyvesházban mekkora kulturhástyája épült Erdélynek, egymást követték azok, kik régi családi levéltáraik ideajándékozásával, vagy letéti felajánlásával, kívánták e kincseik biztonságosabb elhelyezését. Az e tekintetben gyorsan szaporodó munkában Erdélyi legjobb munkatársa Kelemen Lajos unitárius gimnáziumi tanár lett, ki mint az Egyesület titkára majd a levéltár vezetője is, élete főművének tekintette a rábízott e nagy feladatok mind tökéletesebb elvégzését. De ezek másokat is vonzottak volna. Egymás után jelentkeztek a legjobb képzettségű fiatalok, hogy itt kaphassanak könyvtárosi alkalmazást. Sajnos a szűk személyzeti létszám nem engedte, hogy Erdélyi még többet gyűjthessen maga köré . . .

A könyvtártechnikai és szervezési új megoldások iránt a hazaiakon kívül egyre több külföldi is érdeklődött. És ez utóbbiak többje hálásan ismerte el, hogy az itt látottakból sokat tanult. Különösen szívesen gondolt vissza az 1909-ben ittjárt ^{Erdélyi R.} amerikai kollégák látogatására, akik - mint mondták -

"egészen otthon érezték itt magukat."

Számos helyről kérték az új intézet pontos leírását, alaprajzait, fényképeit. *x - Visszant igen*

x | Allványrendezerét több hazain kívül az innsbrucki, zág -
rábbi és más könyvtárak is átvették.

Nagy kár, hogy a közel ugyanekkor tervezett és szintén sokba került Műegyetemi Könyvtár építésénél az itt annyira bevált és egyedül helyes új irányelvek figyelmen kívül maradtak. A kolozsvári Könyvesház tervezésének nagy előnyeit az első pillantásra megfigyelhetjük, ha alaprajzait a Rados Gusztáv matematikus professzor által irányított és Petz Samu építész professzor által művészién megoldott, de lényegében hibás műegyetemiével együtt nézzük.

A megnyitást követő július közepén az immár VI. Könyvtárosi-Tanfolyam hallgatói szintén lejöttek Pestről tanulmányútra. Fejérpataky maga vezette őket, aki most már mindjohban belátta, hogy az Orsz. Széchényi-Könyvtár az évről-évre növekvő helyszűke miatt mennyire fejlődésképtelen. Ezért az év végén több építész társaságában szintén külföldi tanulmányútra készült a legújabb könyvtári építkezések tanulmányozására. - De alig érkezett Kolozsvárról vissza, ezt a tervét - a egyben intézeti személyzetének nyugalmát is - olyan izgalmak zavarták meg, amik másfélék voltak ugyan mint közel húsz éve a talpig becsületos Csontosai esetében, de most se olyanok, amik az igazgatás tekintélyét növelhették volna.

A Kézirattár egyik jólképzett és közkezdvelt főtisztviselőjével kapcsolatban olyan közlések váltak mind hangosabbá, hogy életmódja igen költsékes, földszinti hivatali szobájában pedig olyan esti mulatságok zajlanak le, melyre külső hölgylá-

togatók is hivatalosak. A Miniszterium mikor erről értesült, elrendelte a fegyelmit megelőző vizsgálatot Dr. Kovács László ellen.- Miniszteri biztosként Erdélyi Pált küldte ki, aki már azért se szívesen vállalta e feladatot, ^{hiálátlan} ^{mert az} intézetének dolgai most tulontul elfoglalták. De bár nem térhetett ki e feladat elől, meg nem is sejtette, hogy milyen darázsfészekbe kell nyulnia, oly tapintatosan fogott a már széltehen hangoztatott vádak megvizsgálásához, hogy ezért Fejérpataky az alábbi levélben mon - dott neki köszönetet. /1906:IX:9/

"Kedves Barátom! Őszintén megvallom, hogy nagyon jól esett a mi nagy bajunkban okos, higgadt s a szomorú helyzetet belátással megítélő leveled. Melegen köszönöm, - Te ki pályádat nálunk kezdted meg, legjobban elképzelheted, hogy milyen megdöbbentő hatással volt reám a júl.25-én felébredt gyanú, mely egy hónap alatt bizonyossá érlelődött. A romlottságnak, gazemberségnek ekkora fokát emberben nem tételezhettük volna fel.-Viselnem kell a következményeket. Tűrnöm a nyilvánosság előtt való meghurcoltatásomat. Pedig Isten látja lelkemet, a lényemnek minden szála össznőtt e Könyvtárral, melynek gazdagítása, virágzása és belső rendje volt életem főtörekvése. Szívvel köszönöm soraidat és vagyok igaz barátsággal régi híved, Fejérpataky László ek." x

x | Az itt közölt, vagy másutt említett levelek - sok más -
| -al együtt - Erdélyi Pál jól megőrzött levelestárában
| vannak.

Azonban már az előzetes vizsgálat is annyi visszaélésre jött rá, hogy ezek feltárására a Miniszter Teszláry Kálmán mi - niszteri tanácsos elnöklésével öttagu fegyelmi bizottságot küldött ki. Tagányi Károly orsz.főlevéltárnok és két magasrangu bíró mellett Erdélyi Pál ennek a tagságát is kénytelen volt

vállalni, sok egyéb munkája mellett. Kitűnt hogy K.L. a kézirat-
tári vásárlások során, saját hasznára, a Könyvtár birtokában volt
darabokat is jó áron megvásároltatta. Az éjszakai mulatságokról
pedig olyanok se hiányoztak, akiknek nevére ez igen furcsa fényt
vetett.- A vizsgálat tulsek huzavona után 1910-ben nov. 12-ig
tartott. De mivel a megtévedt tisztviselő ezenközben öngyilkos
lett, a Miniszterium a nagyobb botrány elkerülése érdekében a
csak kísérésben érdekelteknél beérte a megintéssel és az ügy i-
ratait ad acta tétette.^x

^x A fegyelmi bizottság vizsgálati jegyzőkönyve öt példány-
ban készült. Négy az illetékes hivatalok irattárában he-
lyeztetett el, s onnan rövidesen éppúgy eltűntek, mint
Csontosüggyel kapcsolatos Sebestyén-féle röpirat nyom-
tatott példányai; de Erdélyi a magáét mindvégig megőriz-
te.

A fegyelmi bizottság megállapításaiért azonban Szalay és
Fejérpataky utóbb közösen Erdélyit hibáztatták, noha ő inkább
javítani igyekezett a volt intézete szerencsétlen helyzetén. Emi-
att nemcsak elidegenedtek tőle, ^{xx}

^{xx} Emiatt kellett a Könyvesház beható ismertetésének is csak
késve és a Magyar Könyveszemle helyett nem a legfontosabb
szaklapunkban megjelennie.

hanem egyideig azt is hangoztatták, hogy ellene kérnek fegyelmi
vizsgálatot. Erre természetesen sor se kerülhetett. Sőt a Minisz-
ter meggyőződve arról, hogy az Orsz.Széchenyi-Könyvtárnál csak
helyes vezetéváltoztatással lehet a hibák zömét kiküszöbölni, Er-
délyit kívánta áthozni a Könyvtár élére. Ő azonban ezt a megol-
dást a leghatározottabban elhárította magától. Mert bármennyire
vonzotta is volt munkahelye és az itt egymásra tornyosuló sok

elintézetlen feladat, szeplőtelen egyénisége még a gyanúját se vállalhatta annak, hogy az ő érdekében éleződött ki a K.L. elleni vizsgálat s ennek leple alatt ily módon ő kivánt volna másokat a helyükről kitűzni.- Pedig, ha ő kerül akkor oda, bizonyosságra vehetjük, hogy az Orsz. Széchényi-Könyvtár még a háború előtt a legmodernebb megfelelő és a kolozsvárinál is szebb elhelyezéshez jut!

Igy viszont arra se került sor, hogy mikor az új Orsz. Széchényi-Könyvtár számára építési fedezet, a Margit-híd tövében pedig egy hozzá méltóan nagy dunaparti telek volt biztosítva, az idezzánt palota tervezési programját összeállítva pályázatot hirdessenek. —

Ez amúgyse őszinte barátság elvezetésénél jobban hántotta azonban Erdélyi Pált, hogy a régi legjobb híveinek egyike: Sebestyén Gyula, ki a Kézirattár vezetőjeként sajnos a kelletténél jobban megbízott K.L.-ban /s a szórakozásairól aligha tudott/ szintén megneheztelt rá. És bár a tévedését nem sokára belátta, mindkettő sokkal keményebb derekúak voltak, mintsem egymást meg tudták volna előzni a kéznyújtásban.- Csak az Erdélyi halála után írott részvétlevelében siratta el Sebestyén ezt a hibáját, és az oly soká nélkülözött legjobb barátját.

Most a régi könyvtári barátok közül már csak a leghűségesebb: Kereszty István, a Zeneosztály megalapozója tartott ki, s mindvégig, mellette. A leveleiben ez is gyakran kifakadt, hogy a múzeumi kinevezéseknél mennyi sok méltánytalan mellőzés okoz neki keserűséget. Ugyanerről panaszkodtak a Néprajzi társban dolgozó barátai, Bátky, Madarassy, Györfly István is. Emiatt volt kénytelen mások őszinte híve, Varjú Elemér egy időre a kassai Múzeum igazgatói állásba átmenni. Onnan írta 1912-ben többek közt

ezt az elgondolását: "Ha rajtam állna, egyetlen hazai magánkönyvtár se jutna antikváriumi kézbe. Milyen jó lenne, ha a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége vásárolná meg az eladó könyvtárakat és ezek anyagából közkönyvtáraink válogathatnának. Ez régi ideám. De félek, hogy mire megvalósulna, már nem lesz mit venni e honházaiban . . ."

x Nagy megdöbbenést keltett ugyanis akkoriban, hogy egy jeles botanikusunk gazdag szakkönyvtárát, halála után, családja csak úgy tudta értékesíteni, hogy a legtöbb árat ajánló papirzacskókészítőnek adta, ki ezt hamarosan fel is dolgozta!

Budapesti barátaival való kapcsolatai a kolozsvári tartózkodása idején se lazult meg. Találkozásai velük ezért se voltak ritkák, mert Erdélyinek hivatalos ügyben sokszor kellett feljönnie, részvett tudósaink több csoportjának a komáromi, a radegundi meg halatoni, stb, közös nyaralásaiban is. Kolozsvárott szintén főleg professzori körökben becsülték nagyra közvetlen modoráért, kemény magyarságáért és a szűkebb társaságban felélénkítő vidámsága miatt. Gyakori vendég volt Apáthy István, Cholnoky Jenő, Generaich Gusztáv, Imre József, Lechner Károly, Schilling Lajos, Kolosváry Bálint, a nem egyetemiek közül pedig Kenessey Béla, és Ravasz László püspökök, meg Gidófalvy István a szintén rokonlelkű közjegyző és jeles kultúrpolitikus családjával.

E baráti kapcsolatok sokszor könnyítették meg számára a könyvtári ügyek kivánt és gyors elintézését az Egyetemi Tanácsban is, mert a könyvtári szabályzat inkább gátolta, mint segítette ott olykor az ügymenetet.

Ruzitska Bélával, Szádeczky Gyulával meg a népzénet kitünően is-

merő Tepródy Jánossal az fűzte össze, hogy egyformán rajongtak a zenéért. Vonósnégyesükben a csellót ő játszotta. Többhelyt rendezett zenei estéiken a szépen zongorázó Gyalui Farkasné is nem egyszer vett részt. x

x Gyalui akkoriban már a közös munka során végre jól érezte magát mellette. É mint egyik leveléből olvassuk, 1910-ben ő volt legjobban megijedve, hogy főnökét Pestre akarták vinni az Orsz. Széchényi Könyvtár élére.

Másokkal - így Majovszky Pállal, a VM Miniszterium nagy műbarát tanácsosával - a gyűjtés terén vált közvetlenebbé barátsága. Hízen rajongója volt minden szépnek - de első sorban népművészünknek. Nagyobb tanulmányt készült írni Kalotaszegről, honnan annyi becses, régi emléket vásárolt, hogy otthona idővel kis múzeumszámba ment. xx

Csak a kalotaszegi varrottasokból fáradtságosan és nagy költséggel gyűjtött másfélezer varrottas-sorozata minden technikát és motívumot felölelt.

A Könyvesház reprezentatív termeit is kalotaszegi függönyökkel, himzécekkel ékítette. Mint a vonóshangszerek alapos ismerője, ezekből azért szedett össze jónehányat, hogy a magyar mesterek -ről írasson, meg mindig a legszebb hangun játszhasssék. Szép könyvtára mellé idővel mind becsesebb képgyűjtemény került szobáiba.

Szabadságának egy részét mindig a viharosi gazdaságban töltötte. Bár ez nem volt túlnagy /32 hold/ de a mintaszerű gyümölcsöse, szőlője, szép hasznót hajtott. Boráival kiállításon szerzett kitüntetést. Szívesen nyaralt Balatonszemesen is, ahol vitorlázásokkal tette üdülését még egészségesebbé.

Mivel már korábban is közismert volt, hogy Erdélyi Pál

a könyvtárügy legjobb hazai szakértője, évről-évre többen kérték ki ebben tanácsait. Eszerint készült el az Országos Kaszinó könyvtárának berendezése, majd a gyulafehérváriak fejlesztésének megbeszélésére hívta magához 1910-ben Majláth gróf erdélyi püspök.- Ugyanez évben vett komolyabb fordulatot a Fővárosi Könyvtár építéskérdése is. Szabó Ervin, ki e feladatának megoldására szóban és írásban szintén alaposan készült fel, első sorban a kiírandó eszmei pályázat elveihez kérte hozzászólását. Majd 1911. decemberben Lajtha Bélával, a tervező építészek egyik legjobbjával jött le Kolozsvárra, hogy együtt tanulmányozzák a Könyvesházat.- Az 1913. július 7-én írt levelében azonban szomorúan közli, hogy a régóta sürgetett építés ügye egyelőre elakadt...

Az a meghecsülés azonban, mely a széles körben számontartott e kimagasló eredmények láttán iránta megnyilvánult, a legfelsőbb helyen se maradhatott el. Csak nem éppen úgy érte, amint ő szerette volna. 1913. augusztus elején jött híre annak, hogy a király a V. Miniszter javaslatára Erdélyi Pálnak "az Egyetemi és Múzeumi Könyvtár új épülete létesítésével kifejtett munkásságának elismeréséül a magyar királyi udvari tanácsosi címet adományozta."- Oly magas kitüntetésben részesült hát, ami addig múzeumi és könyvtári körökben csak pár legidősebb érdemesnek jutott osztályrészül.- De ő mégse örvendett e méltóságnak, mert elvi ellensége volt a címeknek./Utóbb a neve alól ezt lehetőleg ki is felejtette./ Arra számított, hogy Ferenczivel együtt - ki ugyanekkor került az V. fizetési osztályba - ezt a kinevezést kapja meg.

A háborús nehézségek miatt erre csak 1918. decemberben kerülhetett sor.

Az elől pedig ^{éppen} merőn elzárkozott, hogy a felségnek személyes

audencia kérésével mondjon köszönetet. Annak az embernek, akinek nevében ^{az} apját is hónapokon át üldözték! És mivel ez a szokásos bécsi tisztelgés az illő időben elmaradt, az udvarmesteri hivatal röviden közölte vele, hogy ilyen körülmények között az udvari ünnepségekre való meghívásokra se számítsen. ^x

^x Pedig a megkívánt aulikus bókolások után neki is kijárt volna következő lépésként a báróság, mint a MNemzeti Múzeum említett igazgatójának, és a tudomány több jelesének. Bár e kitüntetés intézeti munkájának megbecsülését is hasznosan növelte, sajnos nem hiányoztak az irigyei se. A Fejérfatakyval szorosán összetartó Ferenczi Zoltán mellőzésnek tekintette, hogy ő maga ugyanakkor nem részesült e szerinte őt joggal megillető ily legfelsőbb elismerésben. Az is bántotta, hogy bár a kolozsvári Könyvesház láttán mind jobban hangoztatta ^a saját intézetének helyszükét, hiányosságait, sőt ennek tulajdonította fejlődésképtelenségét is, a Miniszterium illetékesei mégse gondoltak itt új épületre, holott a Műegyetem szintén megkapta a magáét. Ezek - de bizonyára még inkább a gondolkozásuk olyannyira eltérő módja is - eredményezte azt, hogy a kettőjük között csak formális barátság mind lazább lett. Talán erre vall, hogy ez időtől kezdve ^(Ferenczi'nek) nem találtam több levelét az Erdélyiek gondosan megőrzött levelestárában.

Az egyetemi élettel kapcsolatban ^(olykor) túlságavitt bürokrácia szintén kedve ellenére volt. Sok idejét rabolta el, fölöslegesen. Ezért írta K. Lippich Elekhez a következőket /1913:III:4/ "Nekem még van egy-két évem itt. Aztán megyek haza pihenni egy sort és újrakezdeni a magam életét és munkáját - ha Isten éltet."

+

Igy érte el végre Erdélyi Pál, hogy a nagyszabású építő és előrelátóan szervező könyvtárosi elgondolásai kitartó munkájával megvalósulhattak és széles körben találtak megértő helyeslére. A mind továbbzelesztett kulturális feladatain immár hatvan munkatárssal dolgozott Könyvesházában és szép sikereket ért el az Erdélyi Múzeum-Egyesület országos teendőiben is. — De mindez inkább csak külsőségnek számított nála mindaddig, míg a velük kapcsolatos örömet nem volt kívül otthonában megosztania.

Az 1913 év végén erre is nyílt kilátás: az ifjú és művészelkű Remisovszky Hedviget ismerte meg Kolozevárott olyanak, aki őt a sok korábbi vesztesége és kilencévi egyedülléte után újra boldogíthatná. A következő ősszel került sor esküvőjükre. És az akkor kezdett, majd együtt eltöltött évtizedek, a — miket az annyira várt s pár év múlva egymás után érkező gyermekek tettek még meghittebbé — hamarosan bizonyosságot tettek arról, hogy mindketten a legszerencsésebben választottak.

Emberi szemmel úgy látszott, hogy Erdélyi Pál most végre révbe érkezett, mely meleg otthont biztosít számára s ahol különösebb gondok nélkül folytathatja tudományos munkájának ama részét is, amelyre az utóbbi években kellő ideje nem maradt. De az együttlét szép tervekkel teli csendes boldogságát rövid idő múlva feldúlta előbb a háború veszedelmének megsejtése — majd a kitörését követő sokféle réme.

Az 1914. június végén kezdett nyaralását megszakítva nyomán visszautazott Kolozevárra, hogy a kellő sürgős intézkedéseket megtehesse. Am amíg ezek foglalkoztatták, vajon eszébe juthatott-e, hogy Könyvesházának az elmondottakban vázolt fel-tűnően gyors és tervszerű fejlődését a mind hosszabbra nyúló háború számtalan átkos következménye miként fagyasztja le rövi-

desen, és a legszebb virágzában? . . .

1914. augusztus első napjaiban, az általános mozgósítéskor, munkatársainak harmadrésze: 17 ember indult a harctérre. Kettőjük /első a kiváló képességű dr. Percsián Kálmán/ nemsokára Galiciában vérzett el. A következő hónapokban, majd féléveken, a másik harmad vonult be katonai szolgálatra. Így a kezdetben tizórás olvasóterei nyitvatartást előbb a személyzethiány miatt kellett rövidebbre venni, majd a téli hónapokban a szénhiány okozta fűt-
hetetlenség következtében olykor csak a kölcsönzésekre korlátoz-
ni. De indokolttá tette volna e forgalomkorlátozást az egyetemi hallgatóság számának egyidejű megcsappanása is, kiknek jórésze szintén katonának ment.

Erdélyi Pál e hónapról-hónapra súlyosabb helyzetben foko-
zott gonddal vezette tovább intézetét, a téli hónapokban sokszor
társaival együtt dideregve benne. A hadbavonaltak családjairól
se szűnt meg tőle telhetően gondoskodni. Pedig munkatársai eddig
is érezhették minden szükséges alkalommal a jótékony segítségét.
És hogy az eltiizteknek, meg gyengén fizetett napidíjasoknak épp-
ilyen jószágos főnöke volt, azt ezeknek a szintén megőrzött leve-
lei is tanúsítják, melyek egyrésze a harctérről érkezett.-Az új
Debreceni Egyetem Könyvtárának megszervezéséhez, illetve ennek a
Ref.Kollégium Könyvtárával tervezett szoros együttműködésének
módjához, ő adta a leghasznosabb tanácsokat, a egyben két munka-
társát is odairányította, két másikat meg a Pozsonyi Egyetemre.
Hol ide, hol oda utazott, hogy személyes megbeszéléseken védje
meg intézete érdekeit. A veszélyessé váló erdélyi helyzet mi-
att 1915-17-ben ismételtten kellett a könyvkinca értékesebb ré-
szét elcsomagolni és biztonságosabb helyre szállítani. Ezért is
mint F. Lippich Elekhez írta, már 1914. szeptemberében ládába

csomagoltatta a legértékesebb gyűjteménytárgyakat . . . 1916 július végén sürgősen szükségessé vált összesen 69 ládányi érték Budapestre való szállíttatása, biztonságosabb helyre. Ez annál nehezebbé vált, mert aug. 29-én Kolozsvárott kitört a menekülési pánik.- Szívós akarattal mégis sikerült a ládákat Pestre, a Nemzeti Múzeumba hamarosan átmenteni, holott ehhez Budapestről mi segítséget se kapott.- Ebben neki kellett intézkedni. " Még ma is keserű a szám, és ma is ökölbe szorúl a kezem, ha ezekre a napokra és tehetetlenségre gondolok, mikor a leggyorsabb és a leghatalmasabb akcióra volt szükség . . .

Értem a Te elvonulásodat. Magam is erre törekzem . . . Csallóközben, Ekel mellett, van egy kis szőlőm /10 kat.hold/, meg helységem, erdőm, szántóm és kényelmes kastélyom . . . Idejárnék szincerizálni. Ültetgetek, nyesegetek, öntözgetek, kőstolgotok . . . és megnyugszom . . . Eddig elültettem 15.000-nél több fát, bokrot, bővítettem a házat, javítottam a talajt, felszaporítottam a méheket. szóval készítettem azt a helyet, ahol meghúzódhatnék . . . Vicszámennék gyermekreményeim tanyájára öregkort élni és írni, a Kicsalföld rónájára . . . Ennek a pusztának köszönhetem a feleségem felgyógyulását, és az én testilelki frissességemet . . ."

Nem volt könnyű a háborús körülmények közt fenntartani, ésőt lehetőleg még fokozni is a Könyvesház használatát. Sem a gyarapítását, melynek eredményeként a nyomtatványi osztály kötet-száma 9 év alatt 1918.végéig szinte megkétszereződve megalapította a négyezézezer kötetet, a levéltárba pedig negyven családi gyűjtemény került.- Jórészt az ő ösztönzésének köszönhető, hogy Wass Ottilia grófnő egész vagyonát az Erdélyi Múzeum-Egyesület gazdagítására hagyományozta.- Erdélyi azonban bár eredmé-

nyesen dolgozik tovább is, úgy érzi, hogy azok a közmívelődési és akadémiai körök Pesten, amikben eddig forgott, hidegebbek lettek vele szemben. Még a Miniszterium egyeseinél is hangulatváltozást érzél maga iránt és ezt az intézete szintén megérzi.- Ezért már 1914. július elején elhatározta, hogy egyévi szabadságot kér, majd a nyugalombahelyeztetését fogja kérni, hogy "mint ember tehessem azt, amit jónak látok . . ." - Később máshelyt viszont így ír:

" A békeességben otthagytam volna állásomat, de a háborúban helyt kellett állnom. Így még ma is szolgállok."

Ez évek sokféle izgalma idején született 1917-ben első gyermekük Mihály, akit a csak megemlékezésből ismert nagyapjáról nevezett el. Az ő nevét viszont a következő évben érkezett második örökölte.- Hogy bennük mekkora öröme telt az oly sokáig gyermekre, sőt elsősorban fiukra vágyó apának, azt nem nehezen elképzelnünk!

A háborús munkatorlódás és nyugalomhiány akadályozta meg Erdélyi Pált abban, hogy megszervezze az egyetemi könyvtárak korszerű és a fejlődést jobban biztosító közös szervezeti szabályzatát. Ezzel szeretne volna kiküszöbölni azt a számtalan visszacsúszást, mely az egyetemeken e kimondottan első tudományos intézetét a munkájuk végzésében jórészt miatt gátolják, mert sem az Egyetemi Tanácsban, sem a gazdasági ügyek intézésében nincs kellő képviselése. Mivel azonban e szabályzatot - a szükségleteknek megfelelően igazgatótársai közül így senki se dolgozhatta volna ki, viszont a háborús gondok miatt már neki is egyre kevésbé nyílt alkalma arra, hogy a felsőbb fórumokon érvényre juttathassa, a háború után pedig még kedvezőtlenebbé vált az ezirányú helyzet, e fontos feladat megoldása negyven

évig váratott magára!

De voltak Erdélyi Pálnak olyan más neki nemtetsző tapasztalatai is, - úgy a hivatalos életben, mint a most jórészt csak távolról irányított gazdaságában - amik joggal elkedvetleníthették. És mert nagyon bántotta, hogy irodalomtörténeti dolgozatait se tudja úgy megírni, amint azok idejét és terjedelmét beosztotta magának, olyképp határozott, hogy a szolgálati idejének végéhez közeledve, mégis kér egy évi tanulmányi szabadságot. Ezt azzal indokolta, hogy szeretné apja életrajzát, a kuruckorszak irodalomtörténetét, valamint egy nagyobb népköltészeti munkáját megírni. E szabadságidőt 1918. májusában meg is kapta. Az események rohanó sodra miatt azonban most már felelőtlen ségnek érezte volna az igénybevétele. Feleségét és a két kis fiút 1918. nyárelején Viharosra vitte át, majd szeptemberben úgy hozta vissza őket, hogy e két hét kivételével minden idejét Kolozsvárott töltötte. Szeme most még jobban rajta volt mindenén. Vitathatatlanul neki köszönhető hát, hogy a Könyvtárházat mi háj se érte addig, míg a hazánkra zúdult veszedelmek fokozódása során Kolozsvár 1918. karácsonykor román kézre nem jutott!

1919. első heteiben ez a tragikus fordulat se jelentett még a Könyvtár életében lényegesebb változást. Munkája - amennyiben a fűthetőség engedte - folyt tovább. Hiszen minden munkatársával érezte, hogy őrnhelyen állnak.*

* Az ezt követő események pár fontosabb részletét is közli említett tanulmányom. /Erdélyi Pál és az erdélyi magyarság nagykönyvtára. Bpest. 1961. 47-51. lapok/

Már az előző ősszel újra biztonságosabb helyre szállította fel a Könyvtár 49 ládányi legfontosabb anyagát.- És a

hivatottok kilátásokat nyújtó idejében így írt K. Lippich Eleknek:
"Nyugodtan írhatom, hogy ma is a gyűjteményemnek és a Múzeum társadalmi és művelődési feladatának élek . . . Nekünk itt dolgozni, építeni kell! Vannak elegendően, akik csak szónokolnak - tehát rotnak . . ." - De már az impériumváltozás során Kolozsvár szerepe cséere megkímélődött a nagyobb károsodásoktól, a magyarság helyzete napról-napra aggasztóbb lett. És az egymást most rohamosan követő események végül annyira elkeserítették, hogy a szolgálati idejének betöltésére hivatkozva nyugdíjaztatását kérte. Utódjaként - Gyulai Párkas kívánságára - őt ajánlotta. Kérése azonban elintézetlen maradt. - A visszavonulásának vágyát még jobban növelte, midőn^{an} akkor még csak ideiglenesnek vélt megzálás idején a hatóságok - a nemzetközi jog ellenére - Erdély magyar tisztviselőit hűségesskü letételére kényszerítették. Ezt ő sem a meggyőződésével nem tartotta összeférőnek, sem továbbszolgálni nem kívánt. De mindezt nem vették figyelembe, és május elsejével egyszerűen beszüntették a fizetését. - Pár nap múlva pedig a Könyvesház elé állított katonai őrség abban is megakadályozta, hogy intézetébe léphessen. És ezt később még kevésbé tehetette, mikor május 12-én az Egyetem új kormányzata erőszakkal vette hirtokra e nagy magyar könyvtárat - mely nagyobbik felerészében nem is volt állami, hiszen az Erdélyi Múzeum-Egyésület tulajdonát képezte!

Fizetés és minden jövedelem hiányában Erdélyi Pál csak úgy élhetett meg a következő hónapokban családjával, hogy egymás után adogatta el muzeális értékű gyűjteménye kedves tárgyait, majd hutorai egy részét. A méltánytalan ellenségeskedés azonban egyre inkább üldözéssé vált vele szemben. A hazafias magyar gondolkozás egyik fő őrtállóját ismerték benne. Ezért ennek a

talán legélesebb ellensége saját maga számára igényeltette ki májális-utcai otthonát is. s ézzel úgy tették máról-holnapra hajléktalanná, hogy a sok más kiűldözötthöz hasonlóan vagonlakóként legyen kénytelen elbújni a szívéhez nőtt ama munkaterületről, amelynek tudományát és művelődését éveken át oly lelkesedéssel és annyi szép eredménnyel szolgálta.- Szatmár és Kassa felé kerülve csak hosszú és keserves úton juthatott el feleségével és két nagybeteg apró gyermekével Komáromba, majd onnan 1920. szeptember 20-án viharosi menedékébe.

Amikor 1919. őszén híre jött Pestre e kiűzetésnek, ugyanakkor üresedett meg az Orsz. Széchényi-Könyvtár igazgatói állása is. Az időközben meghalt Szalay Imre báró helyére ugyanis Fejérpataky került. A VKMinisztériumot akkoriban vezető Imre Sándor államtitkár azt vélte volna helyesnek, ha a Kormány első könyvtárunknak a szervezetlenségéből való újjáépítését a közismerten legjobb szakértőre bízta, aki az ily nehéz feladatok elvégzésére való alkalmasságát már többszörösen bebizonyította. Ez elgondolásról Erdélyi Pál a már elszigetelődött távollétében mit se tudhatott. De nem is kerülhetett sor ez alkalmazásra, mert Imre Sándor távozása után a Minisztériumban már nem a közérdek esett latba. A más célok pedig az itten már két évtizedet tartott és különösen fontos állásokat akkor se kívánták feladni, ha ezáltal a nemzeti törekvéseknek kárát okozzák. Így lett az Orsz. Széchényi-Könyvtár igazgatója a jelesnek mondott palaeografus -professzor után az öt rangsorban követő legjobb nyelvtudósunk egyike, aki hosszú könyvtári szolgálata idejében is elsősorban nyelvész maradt. És mikor innen három év múlva érdemelt helyére, az egyetemi tanszékre távozott, a szorgalmasan írott aktáin kívül az építő alkotásnak és szervezésnek nyoma éppúgy nem maradt utána, mint ez állást 26 évig inkább tanárkodással betöltő elődje után. Legelső könyvtárunk kilátásai csak 1922. őszén lettek kedvezőbbé, mikor vezetését a több könyvtári

érzékkel bíró fiatalabb és jeles történettudósunk Hóman Balint vette át, ki az intézet sok más érdeklődésű tisztviselője mellé könyvtártudományi szakembert is hozott, illetve mikor utóbb lehetővé tette az Orsz. Széchényi-Könyvtár belső átépítését. De mert sajnos ő sem tekintette magát könyvtárszervezőnek - maga is mondta nekem ezt ama megjegyzéssel, hogy Ferenczi mellett ezzel nem is képezhette volna ki magát, - és szintén főként egyetemi tanácsokra törekedett, a Fejérvataky halála után pedig mestere nyomába lépve a M. Nemzeti Múzeum főigazgatója lett, így a könyvtári törekvéseinek eredményei se közelíthették meg Erdélyi Pálét.

Közben azonban a Kolozsvárról Szegedre menekült Egyetemen már jóval előbb gondoskodni kellett a könyvtári feladatok ellátásáról. Itt se feledkeztek meg róla tanártársai s egyben barátai. Ezért 1921. májusban Menyhárt Gáspár rector hivatalos kérdéssel fordult hozzá, hogy vállalja-e a megszervezendő új könyvtár igazgatását?, Erdélyi készségesen válaszolt igennel. De bármennyire kívánta is, mégse mozdulhatott el Viharosról. A cseh állampolgárságot természetesen nem akarta felvenni, viszont azt se érthette el, hogy belügyminisztériumunk kérésére, illetve az ottani konzulátus révén, útlevelet kaphasson. Idegenné lett a saját földjén, mert a magyarellenes falusi jegyző nem volt hajlandó elismerni a viharosi illetőségét se. ^{Est} ^{ezt} ^{az} falán felső biztatásra azért is tette, mert Erdélyi ifjúkori barátja, Balogh Elemér felvidéki református püspök, társaságában igyekezett az ottani egyházi iskoláinkat menteni. Így mikor decemberben újabb sürgetést kapott a rectortól, hogy siessen hát Szegedre, a számára fenntartott állást elfoglalni, mert tovább nem várhatnak már rá, fájó szívvel kénytelen válaszolni, hogy bármilyen szívesen szolgálná tovább is

Egyetemét, utlevél hiányában nem lépheti át a határt! *

* Pedig szolgálatára szegeden annál is inkább nagy szükség lett volna, mert az igazgatói állás betöltetlensége miatt a könyvtári személyzetben oly ellentétek támadtak, amik az Egyetemi Tanácsot a kelletténél többször foglalkoztatták.

Igy teltek évei egymás után. Kis gazdasága jövedelméből eleinte jól el tudta tartani családját, mely az 1921-ben született Zsuzsanna lányával, 1922-ben András fiával, 1926-ban pedig Ilona lánykájával egészült ki. De mikor birtokát elemi csapások, majd más bajok érték, így az anyagi helyzetük mind rosszabb lett, átköltöztek Komáromba. Ott az említett műveihez gyűjtött anyaggal is foglalkozva igyekezett azt növelni, az ottani könyvtárakban fellelhetőkkel. Megírta hosszabb Jókai tanulmányát, emlékezéset tartott szeretett tanáráról, az ott született Beszty Zsoltról, és dolgozott a komáromi lapokban.

Végre -1926-ban- Bethlen miniszterelnök személyes rendelkezésére, megkapta az addig érthetetlenül kérelmetett utlevelét. Így átköltözhetett Újkomáromba, honnan olykor kis gazdaságát is továbbgondozhatta. Majd igazolták a magyar állampolgárságát a beadhatta a reaktiválására vonatkozó kérését. Fizetésének kiutalására azonban csak hónapok múlva került sor, sok újabb sürgetés után. De mivel ezt az állampénzügyi helyzet egyik legnehezebb évében és túlrídegen intézték el, kevéssel utóbb B-listára helyezve nemcsak nyugdíjazták, hanem az 1918. évi előlépését figyelmen kívül hagyva, csak a VI. f. osztály nyugdíjat állapították meg számára! - E méltánytalanságot kénytelen volt a Közigazgatási Biróság elé vinni, mely bár megítélte számára a magasabb nyugdíjat, ez se volt ak -

ellenére se érezte magát eléggé itthon. Régi társainak legtöbbször
kihelt már mellőle. Nagy könyvtárainkba se járt szívesen, mert
bár a két rosszakarója nem élt, ~~de~~, mintha ezek utódainál is ér-
zett volna némi idegenséget. Emiatt leginkább a közeli Néprajzi -
~~N~~-Múzeumban dolgozgatott a megkezdett munkáin, hol jóbarátokat
talált ugyan, de nem elég nekivaló könyvet. - Ha nagy könyvtára -
ink jólismert hírei újra meg újra szeme elé tűntek, eltöprengett
rajtuk. - Nem egyszer mondotta kedves párjának, hogy ha ma kapna
könyvtárépítési feladatot, úgy a kolozsvári s a legújabb más ta-
pasztalatok felhasználásával mennyivel tökéletesebb könyvtárpa-
lotát tudna tervezni. - Ennek lehetőségei azonban - pótolhatat-
lan kárunkra - sajnálatos módon éppen akkor zárultak be előtte,
amikor szakutcaja jutott könyvtárügyünk legjobban szorult volta
szóhoz hasznos segítségére.

Amikor visszajött Pestre, az Országos Széchényi-Könyvtár
1925-28-ban végzett első átépítési és részben át szervezési mun-
kája - melyre akkoriban e sorok írója kapott megbízatást - fe-
dezethiány miatt nélkül zárult le, hogy teljesen befejeződhetett
volna. Nem talált kellő megértésre ama nagyszabású terv megvaló-
sítása sem, mely aránylag kevés költséggel, s igen rövid idő a-
latt, a Nemzeti Múzeum épületében legalább félévezázadra bizto-
sithatta volna a régóta várt Nemzeti Könyvtár korszerű kifejlesz-
téséhez megfelelő nagy forgalmát. - Így mentem át magam is épe-
oly szomorú tapasztalatokkal Debrecenbe, az ottani akkor még
csak kis kötetes számú Egyetemi Könyvtár élére, mint annak idején
a szeretett mesterem Kolozsvárra . . .

Távollétem miatt csak 1932-ben értesültem róla, hogy ő
Budapesten él, de csendes visszavonultan. Majd mikor találkoztunk,
örömmel hallgattam újra találó megjegyzéseit, visszaem-

lékezéseit. - Én viszont csak azt mondhattam a Debrecenben reá-
nehezedett könyvtárépítő és tervező feladatról, melynek ő lett
volna hivatottja, hogy a Korb építész-professzorral közösen munkám-
ban sajnos csak kis részét lehetett hasznosítani a legkorszerűbb
és a külföldi utaimon továbbtanulmányozott építési elveknek.
Minisztériumunk illetékes osztályfőnöke ugyanis - rosszul értel-
mezett takarékoságból - az eredetileg különállónak tervezett
könyvtárat utóbb a Központi Épület tömbjébe ékelte. Megaka-
dályozva ezzel mindkettőjük természetes fejlődését! Így a szí-
rusan megvont falak határán belül csak annyi lehetőségem nyílt,
hogy a Könyvtár terét lényegesen megnövelve felfelé magasztot-
tam és a helyiségeket némileg célszerűbben csoportosíthattam -
anélkül, hogy alapbeosztás több súlyos hátrányát sikerült volna
kiküszöbölni. - Azt is kedvetlenül hallotta tőlem, hogy a
vidéki egyetemi könyvtáraink szervezeti és javadalmazási ne-
hezései, főként a Minisztérium közömössége miatt, a kedvezőbb
viszonyok idején inkább fokozódtak, mint csökkentek. - "Ugy-
látom - jegyezte meg erre nagyon keserűen - hogy az én nagy é-
letmunkám etéren is fölélegeznek bizonyult!"

Ugyanez év őszén, amikor a Nemzeti Múzeum főigazgatója:
Hóman Bálint lett, a Közoktatásügyi miniszter, és így helye meg-
írult, a Történelmi-osztály vezetője, Zichy István gróf múzeum-
igazgató, jól ismerván Erdélyi Pál Sokirányu képességeit, ille-
tékes helyen őt javasolta a Nemzeti Múzeum élére. Sok érvet ho-
zott fel emellett, hogy az itt egymásra torló, szántalan fela-
datot nála jobban senki se oldhatná meg. E megoldás azonban nem-
csak azért nem tetézett Hómannak, mert ő Ferenczitől szerzett
érteudlések alapján egyoldalúan értékelte Erdélyit, hanem mert
e megoldás közben valóban időszerűtlen lett. A korábbi Országos

Magyar Gyűjteményegyetem szervezete ugyanis Magyar Nemzeti Múzeum néven megújulva egészült ki a ^{újra} belőle ^{korábban} kivált és más ideillő intézetekkel. Ezek egyidejűleg a korábbi főigazgatói ügyköre ^{ai} inkább tiszteletbeli elnöki állássá lett, az ügyvezető-elnöki tisztségét pedig ~~ezután~~ a tagintézetek főigazgatói egymást felváltva töltötték be.

Vidékre kerülve én már csak ritkábban találkozhattam Erdélyi Pállal. Utoljára akkor láttam, mikor 1935. jan-31-én a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületét előkészítő értekezletre meghívottan szíves örömmel jelent meg régi munkahelyén: az Orsz. Széchényi-Könyvtár egyik termében. Majd június 26-án az alakuló közgyűlésen, mikor korelnökként ő nyitotta meg a népes értekezletünket. Jókedvűen állapította meg ezen, hogy végre-várára mégis sikerült elérni ezt a régóta kívánt egyesülést, mely a külföld annyi helyén már hosszú ideje tevékenykedik a legszébb eredménnyel.-Elmondta, hogy már 40 évvel előbb miként harcolt ő is ezért pár lelkes társával, de sajnos eredménytelenül. Mert az akkori igazgatók rövidlátása ez összefogást maguk elleni lépésnek nézve, csirájában gáncsolta el. ^

x Személyes sérelmeiről azonban mit se szólt. Hiszen ezek méltatlanságait a leghizalmasabbjai előtt is csak néha említette.

A fokozódó kedvetlensége miatt már csak családjában és a szeme előtt szépen fejlődő gyermekeiben lelte igazi örömét. Szigorú apa volt, de mindig velükérző jóságos, amint a benne bizó másokkal szemben is. Hiszen legszigorúbb maga iránt volt. De hangos szót senki se hallott tőle. Felülről tudta nézni, s ha lehet megvocsájtani, az emberi és társadalmi tökéletlenségeket. Így dolgozott tovább - most már a Jókai életrajzán is,

- mert munka nélkül nem tudta egy napját se elképzelni. De már megírta volna azt a könyvét is, melyben - mint nekem említette - a Könyv apoteózisát szerette volna szavakba foglalni.

1933-ban barátai látogatónan járva egy kórház felőlről a meletérről akkor jött le a lépcsőn, mikor egy könnyelmi-korán nyitott ablakon át ciángáz áradt ki. Veszedelemes mérgezést kapott és hetekig tartott, míg ezt kiheverte. E hajt később egy kellemetlen ételmérgezés követte, mely sokat csökkentett erején. És mikor e hajt 1936 húsvétkor megismétlődött, majd a gondos ápolás ellenére is csak lassan javult, május 6.-án tüdőgyulladás vetett véget annak az életnek, melynek főjelszava volt: "Hass, alkoss, gyarapíts! . . ."

Parkasréti temetésén régi barátja Ravasz László püspök mondta a búcsuztatót.- Szép síremlékét a temető legmagasabb helyén, a családjá állíttatta.

+

Erdélyi Pál az őt joggal megillető további munkákkal - maktól megfoeztva és vezető tudományos egyesületeink tagjainak sorából méltánytalanul kifelejtgetve, igen gyakran gondolt vissza főalkotására: a kolozsvári Könyvesházra. Ott viszont az új hirtokosok siettek emlékét minél előbb elfelejtetni. Hiszen a magyar egyetemet végzett román kultuszminiszter is már 1927-ben maga dicsekedett azzal a személyesen odavezetett külföldi tudósok társasága előtt, hogy e remek intézetet is ők építették és pedig a hatalom átvétele óta! - Érthető hát, hogy ennek téves tudata a kelleténél jobban terjedt mindenfelé.

Akadtt azonban sajnos más is, aki a tervezés érdemét úgy igyekezett csökkenteni, hogy az csaknem egyértelmű lett az elvitatással. Gyulai Farkas, aki Erdélyi Pál elűzetése után ügyes

alkalmazkodással megmaradhatott továbbra is másodigazgatónak -
sőt itt magas érdemrenddel lett utóbb kitüntetve - egyre többek
közt emlegette azt, hogy a Könyvesház a sikeres megoldásának
alapgondolata ötöle származik! Mert a bázeli Egyetemi Könyvtár
mintájára terveztetett meg, amit ő 1897. őszén látogatott meg,
majd az 1901-ben megjelent egyik füzetében ismertetett. - E
kijelentésén az Erdélyi volt munkatársai csak mosolyogtak, de a
helyzetet nem ismerő mások annál szélesebb körben hitték el. Ez
a kérdés akkor vált hangosabbá, mikor 1928-ban Gyaluit nyug-
díjazták, és mert ő ebbe nem akart belenyugodni, ügye a bíró-
ság elé került. A tárgyalás során felpanaszolta, hogy főnöke
még a szak tudását is kétségbe vonta, holott írásainak bizony-
sága szerint a könyvtárépítés terén szerzett érdemei se lehet-
csülendőek. - Az új főigazgató tudta ugyan régi könyvtárosaink-
tól a kérdés alaptalanságát, de a perre való tekintettel
szerette volna ismerni az Erdélyi véleményét is. - Erdélyi a-
zonban nem nyilatkozott! Hiszen a már említett s részben tul-
zott szerénysége már annak idején tiltotta, hogy bármely ér-
demét ő maga hangoztassa. Jól tudta azt is, hogy a volt felet-
tesei, valamint munkatársai, mind tanui lehettek az ő alkotó
munkájának. Arról is meg volt győződve, hogy elegendő egyet-
len pillantást vetni a jóval kisebb bázeli könyvtár alaprajz-
zára, valamint a Korb-Giergl-féle pályadíjas és az Erdélyi-
Korb-féle kivitelezett tervre, hogy minden gondolkozni tudó
ember meglássa a három közti lényeges különbségeket. Azt se
volt kedve felemlíteni, hogy ő 1897-ben Londonból és Strass-
burgból jövet két hónappal előbb járt az éppen akkor elké-
szült bázeli könyvtárban, mint Gyalui Farkas. Végül tisztá-
ban volt ezzel is, hogy a legpártolób^{bb} nyilatkozatával sem

megithette volna viseza Gyaluit ez állásába, minthogy ^{ez} a szolgálati idejét már jóval előbb kötölte.

A nyomtérkos cáfolat híján azonban e kérdés hangja ezután se hallgatott el. Mikor Kolozsvár később rövid időre újra magyar kézre került, Krenner Miklós a Magyar Nemzet munkatársa meglátogatta a közben megtisztított, rendbehozott és a régi fényben ragyogó Könyvesházat, lapjának az 1942. október 4.-iki számában nagy elismeréssel nyilatkozott róla, e ezzel kapcsolatban az Erdélyi Pál feledhetetlen érdemeiről. E cikk megjelenése után öt nappal később Gyalui Farkas az alábbi helyesbítés közzétételét kérte a szerkesztőségtől: "A Könyvtár épülete az én tanulmányutam után és alapján készült. Ugyanis 1897-ben Classics miniszter külföldi tanulmányutára küldött. Egyik főfeladatam volt kikutatni azt a könyvtári típust, mely megfelelő módon mintául szolgálhatott az új kolozsvári építéshez. Ezt a típust én a bázeli könyvtárban találtam meg. És a külföldi könyvtárakról szóló tanulmányomban ezt a mintát ajánlottam kivitelre."

Kelemen Lajos a Könyvesház akkori főigazgatója, aki a volt munkatársak közül legjobban ismerte a Könyvesház építésének a jelen tanulmányban részletezett körülményeit, az Erdélyi Özvegyéhez intézett levelében "beteges nagyképűségnek" minősítette Gyalui ez állításait. Cáfolatát a család beküldte a Magyar Nemzet-hez is. De ennek közlésére az anyagtorlódás miatt e laphon már nem került sor.

Nem foglalkoztam volna e furcsasággal magam se ennyit, ha nem kellene rámutatnom, hogy Gyaluinak ez a megtévesztő adata ugyanez évben a Magyar Könyvszemleében is helyet kapott az egyik cikkíró jóhiszeműsége folytán. S. Csengeri Ilona a Könyvtár

1942-évi működését és állapotát ismertetve a következőket írta: ^x

^x MKezemle 1942:252.

"A magyar kormány áldozatkészségéből 1909-ben készült el a szentgyörgy-téri palota, amelynek felépítésénél - Gyalui Fer-
kás ajánlatára, de Erdélyi Pál igazgató mulhatatlan értékű aka-
raterejével - a bázeli egyetemi könyvtár típusát valószínűsítették
meg. Felszerelése, berendezése ma egész Magyarországon egyedül -
álló . . ."

Az általában megvívható adatairól nevezetes folyóiratunk-
ban ez a megjegyzés - mely valószínűleg osztja meg Erdélyi érdeme-
it, legfontosabb alkotását illetően mással, - nem maradhat kiiga-
zítás nélkül! ^{xx}

^{xx} Ugyancsak ezt a hírás közlést ékeltette Gyalui Szabó T.
Attilának a kolozsvári egyetemi építkezések történetéről
szóló érdemes tanulmányába is. Sőt itt azzal a véleményé -
vel tetézte, hogy a Könyvesház ^{be}berendezése néhol "sajnos
helypazarló és fényűző." (Ld. Erdély magyar egyeteme. Kolozs-
vár, 1941:266 lap.) Am e lekicsinylő állítását is megcáfol-
ják a Könyvesház vázlatát mutató fényképek, valamint a
költségek összegezése.

Tanulmányom elején többször vontam párhuzamot Erdélyi Pál
és apja Erdélyi János életútja között. Az előbbi 72, az utóbbi
55 évre kiterjedő folyamán ^{meny}mennyi hasonlatosság és mégis külön-
ség van. De vajon melyikük ^{mekar}élete tragikusabb és eredményben gaz-
dagabb az utókor mérlegén?

Erdélyi Pál halála idején a Magyar Könyvvezemle - mely -
nek ő oly sokáig volt egyik leghívebb munkatársa, de ami 1912
után egyre ritkábban említette nevét és alkotásait - pénzügyi

nehézségek miatt nem tudta számaait megjelentetni. Csak a következő évben megjelent első számában.

X | MKsz:1937:73.

olvashatjuk Asztalos Miklós rövid nekrológját. Ez is kegyeletos szavakkal emlékszik meg az elköltözöttről, de azt mégse juttatja eléggé kifejezésre, hogy a magyar könyvtárosság mennyi házával tartozik neki a sokféle kezdeményezéséért, példás életmunkájáért, tanítószerepéért.

Ezért szeretném, ha szerény tanulmányom, mely a helyhiány miatt sok érdekes életrészletre nem terjeszkedhetett ki, - de amelyben Erdélyi Pálnak már csaknem elfelejtett, részben elfelejtetni is kívánt tragikus életéről kívántam volna irodalmunkban először kerekebb és hő képet adni, - hozzájárulna emlékének a minél továbbtartó megbecsüléséhez. A születésének immár százéves fordulója felé közeledve behizonyítani azt, hogy tanulmányom elején nem ok nélkül neveztem e mindig demokratikus gondolkozású s a népért meg tudományköréért egyaránt rajongó, kimagaslóan alkotóképes tudósunkat a legnagyobb magyar könyvtárosnak! De talán arra is vettem fényt, hogy mindezek ellenére "e kiváló szakembert, aki könyvtárügyünk terén nyilvánvalóan a legzebb eredményeket érte el, miként lehetett az ereje teljességében munkátlanul hagyni, majd félreállítani, végül pedig csaknem egészen elfelejteni?" Vajon nem azért, hogy e kivételes képességű, szívós akaratu és hangyaszigormu igazi könyvtárosunk megvesztegethetetlen híve volt úgy, az igazságnak, mint a magyar tudomány és műveltségterjesztés eszméjének, és emiatt állott útjában a másként gondolkozó páholyérdeknek, ami sajnos igen soká volt nálunk a hatalom legfőbb - bár titkos - birtokosa?

És a jelentőségét miként mérlegelheti a ma könyvtárosa, ha összehasonlítja - mert az ő korában nem lehetett volna ezt megtenni! - a nagy könyvtáraink akkori vezetőinek e téren kifejtett teljesítményeivel, holott ezek sok tekintetben kedvezőbb körülmények közt foghattak a fejük fölé tornyosuló feladatokhoz? Ezért is szeretném hangsúlyozni, hogy jelenünk, amely Erdélyi Pál könyvtárpolitikai törekvéseit már minden tekintetben nemcsak megérti, hanem azokat az ismertebb részükben megvalósította, vagy megvalósítani igyekszik, hivatott - sőt köteles - arra, hogy az ő nagy életművét példaként állítsa könyvtárosaink elé, érdemeinek emlékét pedig minél tovább őrizze. Erre annál inkább szükség van, mert az itt közölt adatoknak az Orsz. Széchényi-Könyvtár máltjára vonatkozó egyes részeit az illetékesek annak idején - mint láttuk - nem engedték a közvélemény ítélete elé bocsájtani!

És amint az irásokban kifejtett tanulságok már nem üres szövegek a magyar könyvtárosok számára, ne hagyjuk figyelmen kívül azon intelmeit sem, amiket már 1900-ban hangoztatott az illetékesek előtt, s amiknek igazsága azóta hatványozottan beigazolódott:^x

"A szellemi élet háztartásának helyes berendezése folyik most... Az élet gyorsan rohan, az igények emelkedtek... Minden kérdés önállóulni kezd... Minden könyvtár egy-egy lakos, a nagy könyvtárak pedig szinte egyetem... Az élet egyre fokozódó igényei és a megélhetés küzdelmei mind jobban képzett embert kívánnak... Ezt a közszükségletet érzi ma mindenki. Ez teremti meg az új könyvtárakat és ez gondozza a régieket!"

x | Uránia, 1900:2:5-

Dr. Nyírő István